

**T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
GELİŞİM PSİKOLOJİSİ PROGRAMI**

**KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN ÇOCUKLUK
AMNEZİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP İREM ÇEVEN

091104105

İstanbul, Ekim 2011

**T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
GELİŞİM PSİKOLOJİSİ PROGRAMI**

**KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN ÇOCUKLUK
AMNEZİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP İREM ÇEVEN

091104105

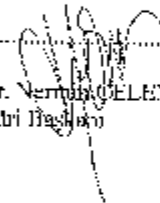
Danışman Öğretim Üyesi:

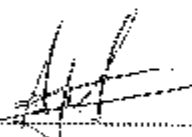
Doç. Dr. İlyas GÖZ

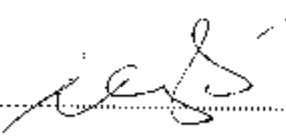
İstanbul, Ekim 2011

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

19.10.2011 tarihinde tezini savunmasını yapan Zeynep İrem ÇEVEN'e ait "Kültür Faktörünün Çocukluk Annezisi Üzerindeki Etkisi" başlıklı çalışması, Jüriimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Gelişim Psikolojisi Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak Oy Birliği/Oy Çoğunluğu ile Kabul Edilmiştir.

Prof. Dr. Nermin ÇELEK
Jüri Başkanı

Prof. Dr. Ali TEKCAN
(Üye)

Doç. Dr. İlyas GÖZ
(Üye)
(Danışman)

ÖNSÖZ

Çalışmamı destekleyen okul müdürlerine, müdür yardımcısına, rehber öğretmenlere ve psikologlara, araştırmaya içtenlikle katılan öğrencilere ve velilere, süreç boyunca yanımda olan, beni motive eden ve bana yardımcı olan arkadaşlarıma ve yakınlarıma, maddi ve manevi her anlamda her zaman yanımda olan sevgili anneme ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bilimle uğraşmaya başlarken, çok çalıştığım ve emek verdiğim bu araştırmanın alana faydalı olmasını diliyorum.

Ekim, 2011

Psikolog Zeynep İrem Çeven

ÖZET

Kültürel Faktörlerin Çocukluk Amnezisi Üzerindeki Etkisi

Bu araştırmada, çocukluk amnezisi (childhood amnesia) araştırmaları çerçevesinde Doğu toplumları ile Batı toplumları arasında bulunmuş olan ilk anı yaşı farkının köy – kent arasında da gözlenmesi gerektiği prediksyonu test edilmiştir. Bu amaçla, Doğu ve Batı toplumlarında hâkim olan kolektif ve bireyci anlayışın karşılığı olduğu kabul edilen köyde ve kentte büyümüş olan çocukların ilk anı yaşları belirlenip karşılaştırılmıştır. Beklendiği gibi, kolektif toplumun özelliklerini taşıyan köyde büyümüş olan çocukların ilk anı yaşları, bireyci toplum yapısını temsil eden kentte büyümüş çocukların ilk anı yaşlarından daha büyük olmuştur. Bulgular literatürdeki ilişkili bulgular ve görüşler açısından tartışılmış, ayrıca kültürler arası (cross-cultural) araştırılan bilişsel süreçlerin, aynı toplum içindeki farklı kültürel yapılarda da araştırılabileceği ve bu yöntemin farklı açıdan bir test niteliği taşıyacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar sözcükler: Bellek, ilk anı yaşı, çocukluk amnezisi, kültür.

ABSTRACT

Influence of Cultural Factors on Childhood Amnesia

The present research explored the hypothesis that the earliest memories would be earlier for the children living in the urban areas than for those living in the rural areas. This was based on the finding that the earliest memories are lower for the children living Western culture than that of living Eastern culture. Rural and urban areas were considered as counterparts of Western and Eastern cultures respectively. To that end the earliest memories of children living villages and cities were compared, and our hypothesis was supported. This finding suggests that some cognitive processes which are researched cross culturally (Western and Eastern cultures) may be researched and tested also in the rural and urban areas because these areas represent individualist and collectivist cultures just as Western and Eastern cultures. The results were also discussed in the light of related findings.

Keywords: Memory, autobiographical memory, childhood amnesia, culture.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGE ve KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
1. BÖLÜM GİRİŞ	1
1.1. Bellek	1
1.2. Belleğin Çalışma Prensipleri	2
1.3. Bellek Türleri	2
1.3.1. Süreye Göre Bellek Türleri.....	2
1.3.1.1. Kısa Süreli Bellek.....	2
1.3.1.2. Uzun Süreli Bellek.....	3
1.3.1.2.1. Episodik Bellek	4
1.3.1.2.2. Semantik Bellek	4
1.3.1.2.3. İşlemsel Bellek	6
1.3.2. Bilinçli/ Bilinçsiz Depolanma Durumlarına Göre Bellek Türleri.....	6
1.3.2.1. Açık Bellek	7
1.3.2.2. Örtük Bellek.....	7
1.4. Amnezi	7
1.5. Çocukluk Amnezisi	8
1.5.1. Çocukluk Amnezisinin Nedenleri.....	8
1.6. Otobiyografik Bellek	9
1.6.1. Otobiyografik Anıların Başlangıcı.....	10

1.7. Çocukluk Amnezisinin Sınırlarını Etkileyen Faktörler	10
1.8. Kültür.....	12
1.8.1. Kültürün Ortaya Çıkışı.....	14
1.8.2. Kültürün Taşınması.....	14
1.8.3. Kültürün Değişkenliği.....	14
1.8.4. Bireyci ve Kolektif Kültürler	15
1.8.4.1. Bireyci Kültürler	16
1.8.4.2. Kolektif Kültürler	17
1.8.4.3. Bireyci ve Kolektif Kültürlerde Yaşamış Olmanın Getirdiği Farklılıklar	19
1.8.5. Köyde (Kırsalda) ve Kentte Yaşamının Getirdiği Kültürel Farklılıklar	19
1.8.6. Bireyci ve Kolektif Kültürler ile Kırsal ve Kent Kültürleri Arasındaki İlişki	20
1.8.7. Kültürün Çocukluk Amnezisi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi.....	21
1.8.7.1. Ebeveyn-Çocuk Arası İlişkinin Çocuğun Gelişimi Üzerindeki Etkisi	21
1.8.7.2. Ebeveyn-Çocuk Arası Konuşmanın Niteliğinin Çocukluk Amnezisi Üzerindeki Etkisi.....	22
1.9. Araştırmanın Amacı	28
1.10.Araştırmanın Önemi.....	30
2. BÖLÜM YÖNTEM	31
2.1. Örneklem	31
2.2. Veri Toplama Araçları	32
2.2.1. Uygulama Materyali	32
2.3. İşlem 33	
2.3.1. Çalışma Gruplarının Oluşturulması	33
2.3.2. Katılımcıyla Yapılan Görüşme	33
2.3.3. Ebeveynle Yapılan Telefon Görüşmesi	34
2.4. Verilerin Çözümlemesi.....	35
3. BÖLÜM BULGULAR.....	37
3.1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular	37
3.2. Çalışmanın Ana Hipotezine İlişkin Bulgular	41

3.3. Çalışmanın Alt Hipotezlerine İlişkin Bulgular.....	42
4. BÖLÜM TARTIŞMA	47
4.1. Yorum	47
4.2. Araştırmanın Kısıtlılıkları	52
KAYNAKLAR	53
EKLER.....	57
ÖZGEÇMİŞ.....	62

SİMGE ve KISALTMALAR LİSTESİ

- sd** : Birden fazla grup olması durumunda serbestlik derecesi.
- F** : Birden fazla örneklem kümesinin karşılaştırılmasında ölçüt olan, iki farklı kümenin varyansları oranıdır.
- N** : Örneklemdaki toplam denek sayısı.
- p** : Hata yapma olasılığı.
- t** : t-testi sonucu elde edilen değer.
- α** : alfa değeri.
- Anova** : Gruplar arası ve grup içi ortalamaların oranı.
- t-test** : İki grubun ortalamaları arasında fark olup olmadığının testi.
- SPSS** : Sosyal Bilimler için istatistik programı.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Yaşa Göre Dağılımları ..	37
Tablo 3.2. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımları.	38
Tablo 3.3. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Ailedeki Çocuk Sayısına Göre Dağılımları.	38
Tablo 3.4. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Ailedeki Çocuk Sırasına Göre Dağılımları.	39
Tablo 3.5. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Anne Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları.	39
Tablo 3. 6. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Baba Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları.	40
Tablo 3.7. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Ailelerinin Aylık Toplam Gelirlerine Göre Dağılımları.	40
Tablo 3.8. Çocuğun Yaşadığı Yer İle İlk Anı Yaşı Arası Bağımsız Gruplar t Testi.	41
Tablo 3.9. Çocuğun Cinsiyeti ile ilk Anı Yaşı Arası Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu.	42
Tablo 3.10. Ailedeki Çocuk Sayısına Göre İlk Anı Yaşının ANOVA Testi Sonuçları.	42
Tablo 3.11. Doğum Sırasına Göre İlk Anı Yaşının ANOVA Testi Sonuçları.	43
Tablo 3.12. Anne Eğitim Düzeyi / Baba Eğitim Düzeyi / Toplam Gelir ve İlk Anı Yaşı Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Amacıyla Yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi Sonuçları.	44
Tablo 3.13. Çocuğun Yaşadığı yer İle Anne Eğitimi Arasındaki Farkın Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu.	45
Tablo 3.14. Çocuğun Yaşadığı Yer ile Baba Eğitimi Arasındaki Farkın Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu.	45

Tablo 3.15. Çocuğun Yaşadığı Yer ile Gelir Düzeyi Arasındaki Farkın Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu.	45
Tablo 3.16. Ebeveyn Anı Yaşı ile Çocuk Anı Yaşı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bağımsız Gruplar t testi Sonucu.	46
Tablo 3.17. Anı Türü ile İlk Anı Yaşı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu.	46

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.1.** Bireyci Kùltùrlerde Bireyin Çevresiyle İlişkisi 17
- Şekil 1.2.** Kolektif Kùltùrlerde Bireyin Çevresiyle İlişkisi..... 18

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Bellek

Bellek kavramından söz ederken birden fazla tanımdan bahsedebiliriz:

a) Bellek; gördüğümüz, işittiğimiz, düşündüğümüz, hissettiğimiz her türlü bilgiyi algılama, düzenleme, kodlama (uyaranları alma veya almama) (Madi, 2008), saklama ve hatırlamayla tanımlanan bilişsel bir süreçtir (Courage ve Cowan, 2009; Parkin, 1997).

b) Aynı zamanda nasıl ki bir bilgisayarda her türlü bilginin saklandığı bir hard disk varsa, belleğin de her türlü bilginin saklandığı bir depo olduğu söylenebilir (Courage ve Cowan, 2009).

c) Bunun yanısıra bellek, bu saklanan bilgilerin kendisidir (Parkin, 1997).

Her üç tanımdan yola çıkılarak bakıldığında, belleğin bir süreç, bir depo ve depolanan her bilginin kendisi olduğu görülmektedir. Bellek tanımından bahsederken kullanılan süreç sözcüğü belleğin hatırlama ve unutma işlevlerini akla getirir. Hatırlanan bilgiler, bilgilerin saklandığı depodan geri getirilirken, öğrenilen bilgilerin bir kısmı ise unutulur ve geri çağırılamaz. Oysa hatırlama olmadan öğrenmenin, düşünmenin ve akıl yürütmenin olmayacağını söyleyebiliriz. Bu durum, belleğin bilgileri saklama işlevinin ne kadar önemli bir bilişsel işlev olduğunu göstermektedir. Nasıl ki hatırlama belleğin bir özelliği ise unutma da belleğin bir özelliği ve normal

sürecin bir parçasıdır. Unutma, zamanla bellekteki bilgilerin silinmesi, eski yapıların kaybedilmesi ve bastırılması ve bu yapıların yerine yeni bilgilerin depolanmasıyla sonuçlanır (Budak, 2005).

1.2. Belleğin Çalışma Prensipleri

Belleğin nasıl çalıştığı sorusu beynin fizyolojik yapısı üzerinden görünebilen bir şey olmadığı için, analogilerle anlatılmaya çalışılmaktadır (Parkin, 1997). Günümüzde ise belleğin; a) kodlama, uyarıyı alma ya da almama, b) uyarıyı birleştirme, c) depolama, d) geri getirme sırası ile çalıştığı düşünülmektedir. Belleğin çalışması için önce duyarlar vasıtasıyla bir bilginin gelmesi gerekir, ardından, dikkat ve algı vasıtasıyla bilgi, önce kısa süreli belleğe ulaşır; buradan da o bilgiye verilen öneme göre, uzun süreli belleğe ulaşır ya da kaybolur. Bilgi uzun süreli belleğe geçtikten sonra hatırlama yoluyla geri getirilir, bu da serbest hatırlama, ipucuyla hatırlama ya da tanıma yoluyla olmaktadır (Parkin, 1997). Bellek, çeşitli özelliklerine göre farklı türlere ayrılır.

1.3. Bellek Türleri

1.3.1. Süreye Göre Bellek Türleri

1.3.1.1. Kısa Süreli Bellek

Kısa süreli bellek (short term memory), duyarlar yoluyla gelen bir bilginin kısa süreli olarak saklandığı yapıdır (Parkin, 1997). Bazı araştırmacılara göre, kısa süreli bellekte kalan bir bilginin ömrü ortalama 20-30 saniyeyle sınırlıdır (Budak, 2005). Kısa süreli belleğe gelen bir bilgi, kısa bir süre için saklanarak, zihinsel işlemlerin yapılmasına olanak sağlanır. Bir bilgi kısa süreli belleğe ulaştıktan sonra, eğer ihtiyaç duyulmuyorsa kaybolur ama eğer ihtiyaç duyuluyorsa tekrar edilerek

saklanır ve uzun süreli bellekteki bilgilerle birlikte işlenir. Bir yetişkinin kısa süreli belleğinde saklanacak olan bilgi sayısı yaklaşık 7 ± 2 birim olarak kabul edilmektedir (Parkin, 1997). Kısa süreli bellek içeriği kolayca unutulabilir, bunun en güzel örneklerinden biri de birisine birşey söyleyecekken bir anda unutmamızdır (Parkin, 1997). Ama diğer taraftan kısa süreli belleğin çok önemli bir işlevinin olduğu da gerçektir; örneğin bir kitap okurken okuduğumuz cümleden öncesindeki kısımları hatırlıyor olmamız sayesinde bütünü anlayabiliriz (Parkin, 1997). Kısa süreli belleğin bu işlevi, bazı kaynaklarda çalışma belleği ile iç içe geçmekte ve çalışma belleği, kısa süreli bellek yerine kullanılmaktadır (Ashcraft, 2006).

Çalışma belleği (working memory), öğrenme ve akıl yürütme gibi bilişsel süreçler için gerekli olan bilgileri kısa süreli saklamayı ve bu esnada kullanmayı sağlayan sınırlı bir kapasiteye sahip bellek türüdür (Ashcraft, 2006; Smith ve Kosslyn, 2007). Örneğin; toplama, çıkarma gibi matematiksel işlemler yaparken, sayıları aklımızda tutarak işleme devam edebilmemiz, çalışma belleği sayesinde mümkün olmaktadır.

1.3.1.2. Uzun Süreli Bellek

Bir bilgi ilk etapta kısa süreli belleğe gelir ve kısa süreli belleğe geldikten sonra iki şekilde yoluna devam edebilir; ya unutulur ya da kısa süreli bellekten çok daha büyük bir kapasiteye sahip olan uzun süreli belleğe (long term memory) geçer (Parkin, 1997). Bilginin uzun süreli bellekte ne şekilde organize edildiği (saklandığı) konusu belleğin önemli araştırma konularından birisidir ve bu konuda farklı açıklamalar vardır. Örneğin, dil psikologları bu organizasyonun bilgilerin kelimeler ve onların anlamları şeklinde ifade edilmesiyle yapıldığını öne sürerler, ancak daha genel bir yaklaşıma sahip Tulving 1972'de uzun süreli belleğin episodik ve semantik

olmak üzere iki farklı tür bilgiden oluşan iki ayrı yapı hâlinde organize olduğunu savunmuş, 1985'te ise bu iki yapıya işlemsel bellek kavramını da dahil etmiştir (aktaran Parkin, 1997).

1.3.1.2.1. Episodik Bellek

Episodik anı, bir olayın yeri ve zamanıyla hatırlanmasıdır. Örneğin, okula başladığım ilk gün episodik bir anıdır ve episodik bellek (olay belleği/ episodic memory) bu tür anılardan oluşur (Parkin, 1997; Peterson, Smorti ve Tani, 2008). Episodik anılar, "dün ne yapıyordun?" ya da "en son ne zaman sinemaya gittin?" gibi sorulara cevap vermemizi ve sanki o anı tekrar yaşıyormuşuz gibi hissetmemizi sağlar, bu nedenle "zihnin gözü" (mind's eye) olarak da bilinir (Parkin, 1997). Peki episodik anılar nasıl depolanır? Kodlama (encoding) episodik anılar depolanırken kullanılan stratejilerden biridir; bu durum dikkat ve ayrıntılı işleme (elaboration) ile ilgilidir (Smith ve Kosslyn, 2007). Güncel deneyimler, episodik bellek sistemi tarafından kayıt ve organize edilir. Zaman geçtikçe, anılar kişinin kendi bilgisiyle entegre olur. Nitekim bu araştırmada kullanılacak olan anılar da episodik anılardır, çünkü episodik anıların dolayısıyla otobiyografik belleğin başlangıcı, çocukluk amnezisinin de bitişine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, bu araştırmada belirlenecek olan ilk anı yaşı, aynı zamanda çocukta episodik belleğin başladığı yaş olacaktır.

1.3.1.2.2. Semantik Bellek

Semantik bellek (anlamsal bellek/ semantic memory), kavramlar, kurallar ve dil gibi genel dünya bilgilerinden ve bunların anlamlarından oluşan bellek türüdür; örneğin, portakalın turuncu, canlıların ölümlü, 5'in 2'den büyük, dünyanın yuvarlak ve kedinin dört ayaklı olduğunu bilmemiz gibi (Parkin, 1997; Smith ve Kosslyn,

2007). Semantik bellekte bilgi, önerme ağları (propositional network) ve şemalar şeklinde depolanır (Madi, 2008). Basitçe tanımlayacak olursak, semantik anılar, "bildiğimiz" şeylerdir, bu nedenle ne zaman, nerede, nasıl kazanıldığından bağımsız olarak semantik bilgilerimizi kullanabiliriz; örneğin, anadili konuşmak gibi (Parkin, 1997).

Bir bellek deneyine katıldığımızı ve bize içinde "masa" kelimesinin geçtiği bir liste gösterildiğini varsayalım, eğer bu listede "masa" kelimesinin geçtiğini unutursak bu episodik belleğin bir hatasıdır, çünkü biz bu kelimeyi belirli bir zamanda bir listenin içinde görmüşüzdür, ama "masa"nın ne demek olduğunu biliyor olmamız, semantik belleğin işlevidir (Parkin, 1997).

Aynı zamanda semantik bellek, kendimizle ve başımıza gelen olaylarla ilgili anıları da depolar (Parkin, 1997). Bu bilgiler, eğer geçmişte yaşanan belirli bir anıysa, o zaman episodik bir anıdır, ama kişisel deneyimlerimizle ilgili sorulara cevap verebilecek genel bir bilgiyse o zaman bu bir semantik anıdır (Parkin, 1997). Örneğin; kemanla ilgili sahip olduğumuz bilgi semantik bir bilgidir, ama en son ne zaman ve nerede bir keman konserine gittiğimiz episodik bir bilgidir (Parkin, 1997).

Semantik bilgiler zamanla değişip yenilenebilir. Bir örnekle anlatmak gerekirse; kişi arabaların benzinle çalıştığını bilmektedir, bu genel bir bilgidir ve semantiktir, ancak dizelle çalışan bir araba gördükten sonra, kişinin semantik bilgisi yenilenir ve artık arabaların hem benzinle hem de motorinle çalıştığını bilir (Parkin, 1997). Semantik bilgiler bu nedenle dış dünya tarafından doğrulanabilir niteliktedir, ancak episodik bilgilere baktığımızda bunun gözlemden çok yaşantılarla kazanıldığını dolayısıyla, yanılma payı olduğunu bilmekteyiz.

1.3.1.2.3. İşlemsel Bellek

İşlemsel bellek (procedural memory), uzun süreli bellekte bilinç dışı depolanan bilgilerden oluşur ve ilk kez 1985'te Tulving tarafından tanımlanmıştır (aktaran Parkin, 1997). İşlemsel bellekte, belli bir işlemin nasıl yapıldığına dair bilgiler yer alır. Örneğin, bisiklete binmeyi bilen ya da anadilini konuşan biri bunu nasıl yaptığını sözlerle rahatlıkla ifade edemez ama rahatlıkla eyleme geçirebilir; işte bu bilgiler işlemsel bellekte depolanır (Parkin, 1997). İşlemsel anılar, episodik ve semantik anıların tersine bilinçli bir şekilde depolanmazlar ve tam anlamıyla başka insanlara sözlü olarak ifade edilemezler (Parkin, 1997).

Episodik, semantik ve işlemsel bellek içiçedir; özellikle bir beceriyi kazanırken durum böyledir (Parkin, 1997). Örneğin, daktilo kullanmayı öğrenen birini düşünelim. Bu kişi ilk yazı yazmaya başladığında parmağını doğru yere koymak için hangi harfin nerede olduğunu aklında tutmalıdır, ancak zamanla otomatikleşir ve bunu rahatça yapmaya başlar. Bu süreç içinde episodik ve semantik bellek süreçleri gündemdedir, ancak kişi ustalaştığı zaman yazı yazarken sorun yaşamamakla birlikte, hangi harfin nerede olduğu sorulduğunda rahat cevap veremez; bu durumda artık işlemsel bellek gündemdedir (Posner, 1973; aktaran Parkin, 1997).

1.3.2. Bilinçli/ Bilinçsiz Depolanma Durumlarına Göre Bellek Türleri

Uzun süreli bellekte, bilgiler aynı zamanda açık bellek ve örtük bellek anıları şeklinde de depolanmaktadır (Smith ve Kosslyn, 2007).

1.3.2.1. Açık Bellek

Açık bellek (explicit/ declarative memory), bilinçli anılardan oluşur ve bu anılar yaşla birlikte artış gösterir. (DeHart, Sroufe ve Cooper, 2004; Schneider ve Pressley, 1997; Smith ve Kosslyn, 2007). İmgelerin görüntüleri ve düşünceler bu gruba dahil olabilir. Örneğin; çocukken nasıl bir çantaya sahip olduğumuz gibi açıkça ifade edilebilir ve belirtilebilir anılar bu gruba dahildir (DeHart, Sroufe ve Cooper, 2004).

1.3.2.2. Örtük Bellek

Örtük bellek (implicit/ nondeclarative memory), bilinçdışı anılardan oluşur ve her yaşta benzer olduğu kabul edilmektedir (DeHart, Sroufe ve Cooper, 2004; Parkin, 1997; Schneider ve Pressley, 1997; Smith ve Kosslyn, 2007). Tanıma ve hazır hale getirme (priming) yoluyla örtük bellekteki anılar elde edilir (Courage ve Cowan, 2009; Schneider ve Pressley, 1997). Örtük bellek, genellikle bisiklete binme, yüzme gibi motor becerilere ve işlemlere dayanır (Budak, 2005). Bu nedenle, bazı kaynaklarda işlemsel bellek ve örtük bellek eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır (DeHart, Sroufe ve Cooper, 2004).

1.4. Amnezi

Amnezi, kısmî veya tam hafıza kaybı için kullanılan genel bir terimdir. Amnezi türleri, sürekli ya da belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olabilir. Amnezinin nedeni, beyin dokusunun zarar görmesinden (fizyolojik kökenli, organik amnezi) ya da herhangi bir fizyolojik neden olmadan yalnız psikolojik nedenlerden veya bellek kodundaki bir değişimden (psikojenik veya fonksiyonel amnezi) kaynaklanabilir (Budak, 2005).

1.5. Çocukluk Amnezisi

Çocukluk (bebeklik) amnezisi (childhood/ infantile amnesia) olarak bilinen kavram, bireylerin yaklaşık 3,5 yaş öncesine ait olayları geri getirememeleri olarak tanımlanır (MacDonald, Uesiliana ve Hayne, 2000; Parkin, 1997). Bu kaybın neden olabileceğiyle ilgili çeşitli teoriler üretilmektedir. Çünkü çocukluk amnezisi denilen olgu, diğer amnezilerden farklılık göstermektedir. Çocukluk amnezisinin nedeni, bir beyin hasarı, kafa travması ya da zehirlenme gibi durumlar değildir (Fitzgerald, 1989). Literatüre baktığımızda, organik hiçbir nedeni olmayan çocukluk amnezisi için çeşitli nedenler öne sürülmektedir.

1.5.1. Çocukluk Amnezisinin Nedenleri

a) Psikanalitik yaklaşımın kurucusu Sigmund Freud (1905-1963) çocukluk amnezisine neden olan unutmanın bastırma mekanizmasından kaynaklandığını ileri sürmüştü ve bunu bebeklik ya da çocukluk amnezisi olarak adlandırarak, ilk 6-8 yaş arası için böyle bir kayıp olduğundan söz etmiştir (aktaran Davis, Gross ve Hayne, 2008). Ancak bu teori günümüzde fazla kabul görmemektedir.

b) Bilişsel yaklaşım dilin gelişmesiyle birlikte belleğin kodlamasında ortaya çıkan değişimlerin bu ilk anıları canlandırmayı imkansız kıldığını ve bu nedenle bu anıların unutulduğunu öne sürmektedir (Courage ve Cowan, 2009; Scheider ve Pressley, 1997). Dil gelişimi erken çocukluk dönemi boyunca devam eder (Nelson ve Fivush, 2004). Dilin gelişim evrelerine bakıldığında, genellikle 16-18 ay arası bebeklerin, birkaç kelime de olsa, kısa süre önceki bir olaya atıfta bulunabildikleri görülebilir (Nelson ve Ross, 1980). 24-36 ay arasında ise ebeveynlerin geçmiş olaylarla ilgili sordukları sorulara kısa da olsa ebeveyni onaylayarak ya da tekrar ederek cevap vermeye başlarlar (Hudson, 1990). Üç yaşından itibaren, birçok çocuk

diyaloglara katılmaya ve ebeveynin sorularına daha detaylı cevaplar vermeye başlar (Courage ve Cowan, 2009). Anasınıfı yıllarının sonuna doğru ise kişisel deneyimleri ve olaylar hakkında mantıklı ve akla uygun konuşmalar yapmaya başlarlar. Bütün bu dil gelişimi sürecinin bellek ve anıların depolanması sürecinde etkili olduğu fikri literatürde yer bulmaktadır. Nitekim Vygotsky'nin (1978) sosyokültürel teorisinde de, çocukların gerekli becerileri, içinde buldukları kültürden ve yetişkinlerden öğrendikleri savunulmaktadır. Otobiyografik anıların her ne kadar dil temelli olduğu söylenemezse de, dilin etkili olduğu söylenebilir. Ancak çocukların konuşmaya başlamadan önceki anılarını da hatırlayabiliyor olmaları, dilin başlı başına bir neden olamayacağını göstermektedir (DeHart, Sroufe ve Cooper, 2004).

c) Bilişsel Nöropsikolojik yaklaşım ise uzun süreli bellek için gerekli sinir mekanizmalarının (kodlama, depolama, anıların geri çağırılması gibi) bu ilk yıllarda işlevsel anlamda yeterince olgunlaşmamış olabileceğini, bunun da çocukluk amnezisine neden olabileceğini ileri sürmektedir (Courage ve Cowan, 2009).

1.6. Otobiyografik Bellek

Otobiyografik bellek, episodik belleğin özel bir şeklidir; bireyin kendisinin bir defaya özgü olarak yaşadığı episodik anılara otobiyografik anılar denir (Howe ve Courage, 1993; Nelson ve Fivush, 2004; Schneider ve Pressley, 1997). En yakın arkadaşımızla ilk tanışmamız, otobiyografik bir anıdır. Rutin, tekrar eden bazı olaylar eğer bireyin hayatında bir defa meydana gelen olayların bir parçası ise bu olaylar da otobiyografik anı olarak değerlendirilir; örneğin, 18-22 yaşları arasındayken üniversiteyi okumak için başka bir ülkede yaşanan zaman dilimi gibi. Otobiyografik anılar, kişinin kendi geçmişinden anılar olduğu için, kişisel kimliğin gelişimi ve korunması için önemlidir (Conway ve Pleydell-Pearce, 2000). Aynı

zamanda, otobiyografik belleğin en önemli işlevlerinden biri de ilişkileri sürdürmek ve duygusal bağları güçlendirmektir (Fivush ve Nelson, 2004). Otobiyografik anıların hatırlanması ve bunun hangi yolla olacağı üzerinde yapılan çok sayıda bilimsel çalışma, otobiyografik belleğin ve anıların dil, kültür, inanç, başkalarını anlama, bireyin hayat hikayesi, geçerli algılar ve beklentilerden etkilendiğini öne sürmektedir (Howe ve Courage, 1993).

1.6.1. Otobiyografik Anıların Başlangıcı

Otobiyografik anıların başlangıcı, çocukluk amnezisinin son bulması anlamına gelir (Howe ve Courage, 1993; Peterson, Grant ve Boland, 2005). Bebeklerin objeler, insanlar ve davranışları hakkında uzun süreli belleğe aktarım yaptıkları bilinse de otobiyografik anılar, bebeklik dönemi sona ermeden başlamamaktadır (DeHart, Sroufe ve Cooper, 2004). Bu nedenle otobiyografik anıların başlaması, çocukluk amnezisinin sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

1.7. Çocukluk Amnezisinin Sınırlarını Etkileyen Faktörler

Çocukluk amnezisinin sınırları için genel olarak ortalama 3,5 yaş civarı kabul edilse de, bu durum bireysel farklılıklar göstermektedir (Peterson, Grant ve Boland, 2005; Schneider ve Pressley, 1997). Usher ve Neisser'in (1993) yaptığı bir araştırmada bu sınırın 2 yaşına kadar indiğinden söz edilmiştir. Rubin'e (2000) göre de yine bazı insanlar 1 yaşındaki anılarını bile hatırlayabilirken, bazıları ise 6-7 yaşından öncesini hatırlayamamaktadır. Bu farklılıklara yol açan nedenlerden başlıcalarının cinsiyet, geçmiş yaşantıların niteliği, ve kültür (anne-çocuk arasındaki diyalogun şekli) olduğu düşünülmektedir (Peterson, Grant ve Boland, 2005).

a) Cinsiyet: Reese ve Fivush'a (1993) göre ebeveyn-çocuk arasında meydana gelen geçmiş hakkındaki konuşmalar (memory talk), çocuğun kız veya erkek olmasına göre değişmektedir. Hem anneler hem de babalar kızlarıyla daha detaylı (elaborative) anı konuşmaları yapmaktadır (Fivush, 1998; Reese ve Fivush, 1993). Ebeveynlerin kız ve erkek çocuklarıyla olan bu diyalog farklılıklarının, kadın ve erkeğin ilk anı yaşının farklı olmasına neden olduğunu öne süren çalışmalar bulunmaktadır. Bazı araştırmalara göre, kadınlar erkeklerden daha eski anılarını hatırlayabilmektedirler (Mullen, 1994). Ayrıca kadınların, erkeklere kıyasla, daha fazla sayıda çocukluk anısını hatırlayabildikleri de bulunmuştur (Davis, 1999; Rubin, 2000). Ancak bu çalışmaların tersine, cinsiyetin ilk anı yaşı üzerinde bir fark yaratmadığını savunan araştırma sonuçlarına da rastlanmaktadır. Örneğin Peterson, Grant ve Boland'ın (2005) yaptığı araştırmada kızlar için en erken anı yaşı 43 ay, erkekler için ise en erken anı yaşı 40 ay olarak bulunmuştur. Yapılan araştırmaların sonuçlarına bakıldığında görülmektedir ki kadın ve erkek ilk anı yaşları arasında fark olup olmadığı konusu literatürde tartışmalıdır.

b) İlk Yaşantıların Niteliği (Nature of Early Experience): Çocukluk amnezisini sınırlarını etkileyen faktörlerden bir diğeri ilk yaşantıların niteliğidir. Örneğin Usher ve Neisser'e (1993) göre, çocuk hastaneye yatırıldıysa ya da kardeşinin doğumuna tanık olduysa 2 yaşında bile olsa bunu hatırlar, ama ailenin taşınması ya da aileden birisinin ölümünü hatırlayabilmesi için en az 3 yaşında olması gerekir. Mullen'e (1994) göre en fazla hatırlanan anılar hastalık veya kazadır, ancak anıların geneline bakıldığında nötr ya da pozitif anıların, negatif anılara göre daha fazla olduğu görülür. Peterson, Grant ve Boland (2005) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına bakıldığında ise, anıların çoğunun nötr olanlardan, ama bir duygu belirtildiğinde ise bunun çoğunlukla negatif olanlardan oluştuğu

görülmektedir ancak cinsiyet açısından bir fark yoktur. Ancak bu sonuç yetişkin katılımcılarla yapılan çalışmalardan farklıdır; yetişkinlerde pozitif ve negatif anların sayısının farklı olmadığını savunan araştırmalar vardır (Howes, Siegel ve Brown, 1993; Mullen, 1994). Wang'e (2003) göre ise hangi nitelikteki deneyime hangi değer verileceği kültüre göre değişir. Bütün bu araştırma sonuçları göz önüne alındığında, erken dönem yaşantıların duygusal niteliğinin çocukluk amnezisinin sınırları üzerinde bir etkisi olduğu, ancak bu etkinin kültürden kültüre bazı farklılıklar gösterdiği söylenebilir.

c) Kültür: İlk anıların hatırlanmasında kültür fark yaratmaktadır. Bunun nedeni ise, erken dönem çocuk-ebeveyn anı paylaşımı (Peterson, Grant ve Boland, 2005) ve bu paylaşımın niteliğinin kültürlerarası farkıdır. Araştırmada yer verilecek ana değişken kültür kavramı olduğu için başka bir başlık altında daha detaylı şekilde ele alınacaktır.

1.8. Kültür

İnsanın sosyalleşen bir varlık olduğunu gözönüne aldığımız zaman bireyin bir diğer bireyle etkileşim içinde bulunduğunu yahut bulunmaya açık olduğunu ve herhangi bir ihtiyacı gereği de iletişim kurmaya açık olduğunu ve bu iletişimi kendisine göre şekillendirdiğini ve kontrol ettiğini söyleyebiliriz. Henüz küçük bir çocukken bile grup halinde oyun oynadığımızda daha fazla eğleniyor olmamız, küçük yaşlardan itibaren kendimizi yakın bulduğumuz bir topluluğa dahil olma isteğimizi gösteren bir örnektir (Maisonneuve, 2005). Bireyler, biraraya gelerek toplulukları oluştururlar. Peki bu topluluk anlayışı nasıl doğar, hangi bireyler biraraya gelme isteği ya da ihtiyacı duyarak bir topluluğu/ toplumu oluşturur? Topluluk anlayışı, bireylerin önce birlikte olma, daha sonrasında ise birlikte birşeyler

yapma isteği sonucu doğar (Maisonneuve, 2005). Bireylerin biraraya gelmesiyle oluşan toplumlar da kendi kùltùrlerini oluştururlar (Kağıtçıbaşı, 2010). Kùltùr, toplum ve her bir birey birbirleriyle etkileşim içindedir ve birbirlerini beslerler. Bireyin davranışları ve özellikleri, içinde yaşadığı kùltùr tarafından şekillenir, aynı zamanda kùltùrù şekillendiren de bireyin kendisidir. Peki kùltùr nedir? Kùltùr, her bir sosyal bilim dalı için önem teşkil eden bir kavramdır; bu nedenle 150'den fazla tanımı olduğu bilinmektedir (Kroeber ve Kluckhohn, 1952), ancak psikologların yaygın olarak kabul ettiği tanım Herskovits'e (1948) ait "insan yapısı evre" tanımıdır (aktaran Kağıtçıbaşı, 2010). Her toplumun kendine has bazı kùltùrel özellikleri ve farklılıkları vardır ve bu özellikler zaman içinde şekillenir ve yerleşir veya değişerek yerini yenisine bırakır. Örneğin, Tùrkiye'de erkeklerin sarılarak selamlaşması normal karşılanırken Güney Kore'de bu hoř karşılanmamaktadır ya da ùlkemizde bir genç 18 yaşını geçtiği halde çoğunlukla ailesiyle beraber yaşarken ve halen daha onlardan maddi destek almaya devam ederken, Kuzey Amerika'da yaşayan bir gencin ailesi ondan ev kirası ödemesini bekleyebilmektedir. Kùltùrlerarası çalışmalara yer veren sosyal psikolog iđdem Kağıtçıbaşı (2010) bu davranış farklılıklarını "kùltùrel farklılıklar" olarak isimlendirmiştir. Kùltùrlerarası farklılıkları çok sayıda başka örnekle anlatmak da mümkündür. Bütün bunlar göstermektedir ki her kùltùrün kendine ait bazı normları ve normal kabul edilen ya da edilmeyen davranış kalıpları vardır. Bu örneklerden sonra daha detaylı bakıldığında kùltùrün farklı şekillerde ifade edildiğini görmekteyiz:

"Geleneksel fikirler ve bunlara bağlı olan değerler, öğrenilmiş davranışların bir bütün olarak nesilden nesile aktarılması, paylaşılan öğrenilmiş davranışlar ve yaşam etkinlik alanlarından sosyal olarak aktarılan anlamlar, paylaşılan semboller ve anlamlar, bir grubun davranışlarında önceden tahmin edilebilir ve belirli farklılıklara

yol açan deneyimler, davranışları bir sisteme oturtan fikir, uygulama, norm ve anlamlar bütünü, kendini oluşturan parçaları üzerinde kapsamlı bir etkiye sahip olan bir üst düzen, birbirleriyle ilişki içinde ve birbirlerine karmaşık bir biçimde bağlı olan parçalardan oluşmuş sistem, bilişsel programlama veya yazılım" (Kağıtçıbaşı, 2010; s. 36).

Kültür, bir sistem, aynı zamanda bir süreçtir. Bu durum da aile gibi sosyal kurumlar eylemlerin, düşüncelerin, duyguların ve bireyin ahlakî değerlerini düzenler. Böylece kültür, kişinin kendi zihninde ve kişilerarası oluşan psikolojik işlevleri yönetir ve düzenler (Wang ve Brockmeier, 2002).

1.8.1. Kültürün Ortaya Çıkışı

Kültürün ilk bileşenleri, insan beyninin gelişimiyle birlikte, 2 milyon yıl önce ortaya çıkmıştır, ama yaklaşık 12.000 yıl önce, "uygarlığın doğuşu" olarak (birth of civilization) adlandırılan noktaya ulaşmıştır (Macionis ve Plummer, 2002).

1.8.2. Kültürün Taşınması

Peki, kültür ve özellikleri nasıl taşınmaktadır? İnsanlar, kültürü objelere ve olaylara semboller yükleyerek inşa etmiş ve dil de bunu bir jenerasyondan diğerine taşıyan sembolik bir sistem olmuştur. Aynı zamanda, eğitim de bilginin ve kültürel normların ve değerlerin öğretilmesi gibi becerileri sağlayan ana sosyal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Macionis ve Plummer, 2002).

1.8.3. Kültürün Değişkenliği

Kültür, durağan değil geçicidir, tarih içinde belli bir süre boyunca, bir toplumun ve onun üyelerinin deneyimlediği sosyal değişimlerden (teknolojik icatlar

vb.) etkilenir. Örneğin; 20. yüzyıldaki en büyük sosyal değişimler, gen ve atomun keşfi ile bilgisayarın icadı olarak kabul edilmektedir; bu icatlar ve keşifler kültürün şekillenmesinde etkili olarak göçler, medya ya da ticaret ilişkileriyle yayılır (Macionis ve Plummer, 2002). Kültürden kültüre aktarılan özellikler yemek, müzik ya da kıyafet seçimleriyle de ilgili olabilir (Macionis ve Plummer, 2002). Yaygın olarak ABD'de tercih edilen McDonalds'ların bugün dünyanın hangi ülkesine gitsek karşımıza çıktığını görmemiz buna iyi bir örnektir. Bu durum bize kültürün zaman içinde değişip, gelişebileceğini dolayısıyla yeniliklere açık olduğunu ve başka kültürlerin de birbirlerinden etkilenebildiğini gösterir. Fakat bu durum her toplum için farklı şekilde cereyan etmektedir. Kimi toplumlarda meydana gelen değişiklikler kısa zaman alan ve kolaylıkla meydana gelebildiği gibi, kimi toplumlarda ise bu süre uzun olabilmekte ve değişim süreci de çok daha sancılı olabilmektedir.

1.8.4. Bireyci ve Kolektif Kültürler

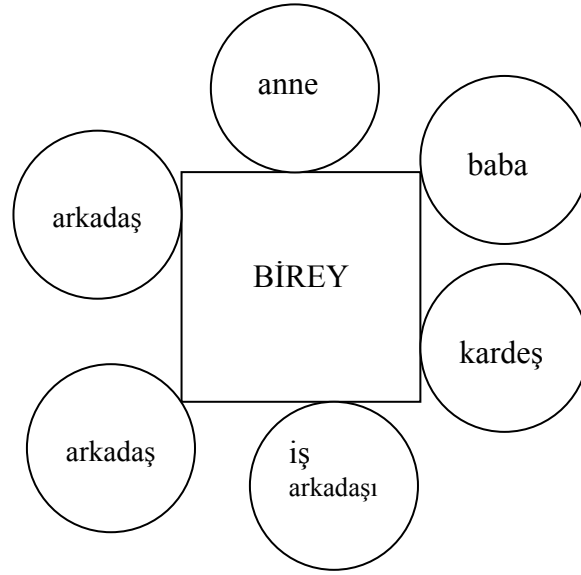
Kültür tanımından ve bileşenlerinden de yola çıktığımız zaman görmekteyiz ki, kültür kavramının tanımını yapmak bile başlı başına güçtür, çünkü kültür çok sayıda farklı bileşeni içinde barındıran, değişen bir süreci anlatmaktadır. Literatürde de bu duruma sıklıkla atıfta bulunulmakta ve kültür değişkenini barındıran araştırmaların sırf bu nedenle ne denli zor ve karmaşık bir şekilde yapılabildiğinden bahsedilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2010). Bu araştırmada konu edilecek kültür kavramının neden bahsettiğini anlamamız için öncelikle bireyci ve kolektif kültürlerden bahsetmeliyiz. Farklı kültürler arasında çalışmalar yapan araştırmacıların belirttiği en önemli ayrım, belirli bir toplumda bireyci kültürün mü yoksa kolektif kültürün mü hâkim olduğudur (Triandis, 2001).

1.8.4.1. Bireyci Kùltürler

Bireycilik (individualism): Yaygın olarak Kuzey ve Batı Avrupa ÷lkeleri, ABD ve Kanada'da gör÷len bireyci kùltür, kişinin kendi ihtiyaçlarına ve başarılarına toplumunkinden daha çok önem veren bir düşünce tarzıdır (Burger, 2006; Franzoi, 2003).

Bireyci kùltürün özellikleri:

- a) Kimlik, bireysel şekillenir ve kişinin kendi çabası üzerine kurulur,
- b) İnsanlar, topluluklardan ve kurumlardan bağımsız olarak sosyalleşir,
- c) Kişisel amaçlar ön plandadır,
- d) Bireyci insanlar, başkalarının sosyal davranışlarını kişisel tutumlara bağlarlar,
- e) Liderlik idealdir,
- f) Rekabet ön plandadır,
- g) Güven, bireysel kararlardadır,
- h) Özerklik ön plandadır (Franzoi, 2003).

Şekil 1.1. Bireyci Kültürlerde Bireyin Çevresiyle İlişkisi.

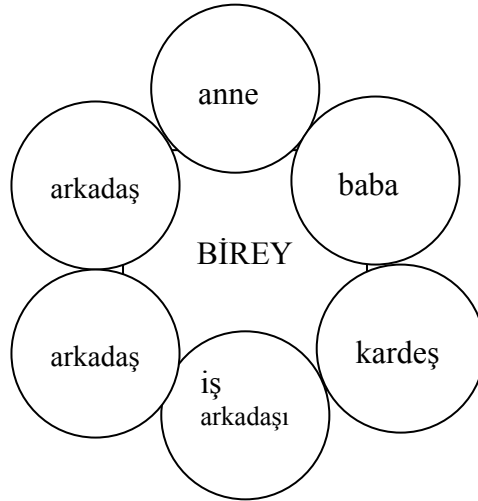
Kaynak: Franzoi, S. L. (2003). Social psychology. (3rd Ed.). United States: McGraw Hill, s.66.

1.8.4.2. Kolektif Kültürler

Kolektivizm (collectivism): Yaygın olarak Asya ve Afrika ülkelerinde görülen kolektif kültür, bireyci kültüre sahip toplumların tersine, toplumun ihtiyaçlarına ve başarılarına bireyin ihtiyaçlarından ve başarılarından daha çok önem veren bir düşünce tarzıdır (Burger, 2006; Franzoi, 2003). Kolektif kültürlerde, birey ancak bir gruba dahil olduğunda insan olabilir anlayışı vardır (Franzoi, 2003). Dünyanın %70'lik bölümünde kolektif kültürün hâkim olduğu düşünülmektedir (Singelis, Triandis, Bhawuk ve Gelfand, 1995). Kolektif kültür daha eskidir ve insanlığın geçmişine bakıldığında kolektif kültürün hakimiyeti görülür (Franzoi, 2003).

Kolektif kültürün özellikleri:

- a) Kimlik, sosyal sistem tarafından şekillenir ve grup tarafından verilir,
- b) İnsanlar, topluluklara ve kurumlara bağımlı olarak sosyalleşir,
- c) Grubun amaçları ön plandadır,
- d) Kolektif insanlar, başkalarının sosyal davranışlarını sosyal normlara ve rollere bağlarlar,
- e) Üyelik, idealdir,
- f) İşbirliği ön plandadır,
- g) Güven, grup kararlarındadır,
- h) Paylaşım ön plandadır (Franzoi, 2003).

Şekil 1.2. Kolektif Kültürlerde Bireyin Çevresiyle İlişkisi.

Kaynak: Franzoi, S. L. (2003). Social psychology. (3rd Ed.). United States: McGraw Hill, s.66.

1.8.4.3. Bireyci ve Kolektif Kùltùrlerde Yaşamış Olmanın Getirdiği Farklılıklar

1800'lerin sonları ve 1900'lerin başlarında, batı toplumlarında sanayileşme ve şehirleşmenin başlamasıyla birlikte, sosyal roller karmaşıklaşmaya ve bölümlere ayrılmaya başlamış, bireyin kendi kişisel kimliğini grubun vermesi yerine kendisinin yaratması gerektiği inancı yaygınlaşmıştır; örneğin, şu an ABD'de olduğu gibi (Franzoi, 2003). Daha önce de belirtildiği gibi, bireyci kùltürler daha çok ABD, Kanada, Batı ve Kuzey Avrupa'da yer alan ùlkelerde yaygınken, kolektif kùltürler daha çok Asya ve Afrika'da yer alan ùlkelerde yaygındır. Bu farklılıklar, kùltürlerin günlük hayattaki konuşma dillerine ve kullandıkları deyimlere de yansiyarak kendini gösterir. Bireyci kùltüre hâkim ABD'de bireyin öne geçmesinin ses çıkarmasıyla mümkün olduğunu anlatan "gıcırdayan tekerleği yağlarlar" (the squeaky wheel gets the grease) sözü kullanılırken, kolektif kùltüre hâkim Japonya'da bireyin öne çıkmasının kabul edilemez olduğunu ve olumsuz sonuçlara neden olabileceğini anlatan "yerinden çıkan çiviye çekiçle vururlar" (the nail that sticks up shall be hammered down) sözü kullanılmaktadır (Burger, 2006). Bu anlayışın sonucu olarak, Avrupalı ve Avrupalı-Amerikalı yetişkinler, kendilerini tanımlarken, kişisel niteliklerine, mizaçlarına ve özelliklerine yer vermeyi tercih ederken, Asyalı yetişkinler ise, sosyal rollerine, önem verdikleri ilişkilerine ve grup üyeliklerine yer vermeyi tercih etmektedir (Wang, 2001).

1.8.5. Köyde (Kırsalda) ve Kentte Yaşamının Getirdiği Kültürel Farklılıklar

Türk Dil Kurumu'na göre, "Köy: Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal

alandaki çalışılan, konutları ve öteki yapıları bu hayata uygun yerleşim birimi, köylük yer, köy yeri" olarak tanımlanır.

Türk Dil Kurumu'na göre, "Kent (şehir): Nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, kent, site" olarak tanımlanır.

Bir bölgede hâkim olan iklim ve arazi tipi, bölgenin kırsal mı kentsel ortam mı olduğu, bölgedeki nüfus yoğunluğu, sağlık hizmetleri ve fiziksel riskler, sosyal bağlamlarla ilişkilidir (Miller, 2008). Sosyal bağlamların da kültürel öğeler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kentsel ve kırsal ortamda yaşamanın bazı kültürel özellikleri beraberinde getirdiği söylenebilir. Kültür, büyük lde bir grubun avcılık, çiftçilik gibi belirli aktivitelere yönelmesi dolayısıyla da belirli bir sosyoekonomik duruma ait olmasıyla ilgilidir, bunun yanı sıra aile gibi sosyal ortamları, binalar, yollar gibi fiziksel ortamları, ve bilgisayar, televizyon gibi nesnelere içerir (Miller, 2008). Bütün bu öğeler ocuk yetiştirme yöntemlerini dolayısıyla çocukların kavramlarını ve kullanacakları stratejileri etkiler. ocuk yetiştirme yöntemlerinin de kırsal ve kent toplumlarında farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Özetle, kentsel ve kırsal bölgede yaşamış olmanın getirdiği kültürel özelliklerin, çocukların farklı gelişim süreçlerine neden olduğu savunulabilir (Miller, 2008).

1.8.6. Bireyci ve Kolektif Kültürler ile Kırsal ve Kent Kültürleri Arasındaki İlişki

Bireyci toplumlar daha çok kentlerde görülürken, kolektif toplumlar daha çok kırsal kesimlerde görülmektedir (Ma & Schoeneman, 1997). Bu araştırmada da kentin gelişmiş kesimlerinde yaşayan katılımcılar, kenti yani bireyci toplumları

temsil ederken, köyde yaşayan katılımcılar kırsal yani kolektif toplumları temsil etmektedir.

Bu nedenle bu araştırmada, kentin gelişmiş kesimlerinde doğup büyüyen bir çocuğun ABD ve Kanada gibi ülkelerin sahip olduğu bireyci kültürlerin özelliklerini taşıdığı, kırsal kesimde doğup büyüyen bir çocuğun ise Çin, Kore gibi ülkelerin sahip olduğu kolektif kültürlerin özelliklerini taşıdığı varsayılmıştır.

1.8.7. Kültürün Çocukluk Amnezisi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

İlk anıların hatırlanmasında, kültürel faktörler fark yaratmaktadır. Bunun nedeni ise, kişiler arası iletişim, yani ebeveyn çocuk arası kurulan ilişkinin niteliğidir. Bu nedenle bu araştırmada ele alınacak olan kültürel faktör, ebeveyn-çocuk arası konuşma şeklinin niteliği üzerinedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, kişilerarası ilişkiler ve kurulan diyaloglar, kültürün etmenlerinden biridir. Literatüre bakıldığında, ebeveyn-çocuk arası ilişkinin kültürlerarası gösterdiği fark ve bunun da çocukluk amnezisi üzerinde yarattığı etkinin araştırıldığı görülmektedir. Ancak, ilk olarak ebeveyn-çocuk arası ilişkinin çocuğun gelişimi üzerinde nasıl bir rol oynadığı kısaca gözden geçirilecektir.

1.8.7.1. Ebeveyn-Çocuk Arası İlişkinin Çocuğun Gelişimi Üzerindeki Etkisi

Gelişim süreci devam eden bir çocuk için çevre çok önemlidir ve bu çevrenin dominant kısmını aile oluşturur. Aile bir çocuğun ilk sosyal ilişkilerini kurmasına yardım eden ve zemin hazırlayan bir oluşumdur. Aile üyeleri çocukla hergün zaman geçirerek onun dil gelişimi ve kognitif becerileri üzerinde rol oynarlar. Uzun yıllardan beri ailenin çocuk üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar, özellikle

anneninin çocuğun gelişimi üzerindeki etkisine önem vermektedir. Çünkü annenin çocuk üzerinde doğrudan bir etkisi vardır. (DeHart, Sroufe ve Cooper, 2004). Peki bir annenin hangi özellikleri, çocuğun gelişimi üzerinde rol oynayabilir? Annenin almış olduğu eğitim, çocuğun gelişimi üzerinde önemli bir role sahiptir. Bunun nedeni ise, kişilerin almış oldukları eğitimin onların çocuğa nasıl bakım verecekleri üzerinde etkili olmasıdır (Şendil ve Balkan, 2005). Aynı zamanda, "evdeki kültürel ortam, çocuğun sağlıklı gelişmesi ve farklı olanaklara sahip olması açısından önemlidir" (Şendil ve Balkan, 2005, s.43). Peki ailenin sahip olduğu kültürel değerler nasıl şekillenmektedir? Daha önce de belirtildiği gibi, aile toplumun içindeki bir yapıdır ve her aile toplumun özelliklerinden ve değerlerinden etkilenir. Her kültürdeki çocuk aynı gelişim aşamasından geçmesine karşın, her toplum için, çocuğa nasıl bakım verileceği konusunda farklı değerler vardır (Şendil ve Balkan, 2005). Bu nedenle de çocuklarda kültürler arası gelişim farkları görülmektedir.

1.8.7.2. Ebeveyn-Çocuk Arası Konuşmanın Niteliğinin Çocukluk Amnezisi Üzerindeki Etkisi

Diyaloglar, belleği geliştirir ve bu gelişim çocukta ilk birkaç yılda şekillenir (Schneider ve Pressley, 1997). Bir kısım araştırmalar göstermektedir ki, çocuk ve ebeveyn arasındaki sözlü iletişimin tarzı ve miktarı, bellek gelişimini etkilemektedir (Fivush, Haden ve Reese, 2006; Nelson ve Fivush, 2004). Ebeveynin çocukla geçmiş olaylar hakkındaki konuşma şekli iki temel özellik üzerinden şekillenir; annenin geçmişle ilgili konuşma tarzı (maternal reminiscing style) ve annenin hikâyeleştirme tarzı (maternal narrative style) (Fivush, Haden ve Reese, 2006).

a) Annenin geçmişle ilgili konuşma stili (maternal reminiscing style): Annelerin çocukla geçmiş hakkında konuşma stili detaylı olup olmasına göre

farklılıklar göstermektedir (Fivush ve Nelson, 2004; Fivush, Haden ve Reese, 2006). Bu durum iki gruba ayrılır: Yüksek derecede detaylı (high elaborative) ve düşük derecede detaylı (low elaborative) (Fivush, Haden ve Reese, 2006; MacDonald, Uesiliana ve Hayne, 2000). Yüksek derecede detaylı konuşmalar yapan anneler, detaylara daha çok önem verirken, düşük derecede detaylı konuşma şeklini benimseyenler daha kapalı sorular sorma eğilimindedir (Courage ve Cowan, 2009). Bu durum ise çocuğun ileriki dönemde, o anıyla ilgili ne kadar bilgiyi geri getireceği üzerinde bir etki yaratmaktadır (Fivush, Haden ve Reese, 2006; Peterson ve McCabe, 2004; Reese ve Fivush, 1993). Aşağıda iki ayrı grup için birer örnekle yüksek derecede detaylı ve düşük derecede detaylı konuşma şekillerinin farkını inceleyelim.

Yüksek derecede detaylı konuşma yapan bir anne ve çocuğu arasında geçen diyaloga bir örnek:

"Anne: Akvaryuma ilk geldiğimiz zamanı hatırladın mı? Aşağıya bakmıştık ve bir grup kuş görmüştük suyun içinde. O kuşların adını hatırladın mı?"

Çocuk: Ördek.

Anne: Hayır. Onlar ördek değildi. Üzerlerinde küçük takım elbiseleri vardı. (Duraklama) Penguenler. Penguenler ne yapmıştı hatırladın mı?"

Çocuk: Bilmiyorum.

Anne: Hatırlamıyor musun?"

Çocuk: Hayır.

Anne: Kayalardan atladıklarını ve suyun içinde yüzdüklerini hatırladın mı?"

Çocuk: Evet.

Anne: Gerçekten hızlı. Onların suya atlamalarını izliyordun, değil mi?

Çocuk: Evet."

(Courage ve Cowan, 2009, s. 287).

Yukarıda, anne ve çocuk arasında geçen diyaloga baktığımızda görüyoruz ki, anne sorular sorarak, detaylar vererek, tasvirler yaparak, yüksek derecede detaylı bir konuşma yaparak ortaya daha çok bilgi çıkarmaya çalışmaktadır.

Düşük derecede detaylı konuşma yapan bir anne ve çocuğu arasında geçen diyaloga bir örnek:

"Anne: Hangi hayvanları görmüştün hatırlıyor musun?

Çocuk: Lolipopları.

Anne: Lolipop hayvan değildir, öyle değil mi? Hangi hayvanları görmüştün?

Çocuk: Zürafaları.

Anne: Zürafaları gördün. Başka?

Çocuk: Kükremeleri.

Anne: Kükreme nedir?

Çocuk: Aslan.

Anne: Başka?

Çocuk: Kükreme.

Anne: Başka?"

(Courage ve Cowan, 2009, s. 287).

Yukarıda, anne ve çocuk arasında geçen diyaloga baktığımızda görüyoruz ki, anne konuşma esnasında detaylı bir açıklamaya ya da tasvire yer vermemektedir, yalnızca kısa kısa aynı soruları ve ifadeleri tekrarlayarak diyalogu sürdürerek, düşük derecede detaylı bir konuşma yapmaktadır.

Ebeveyn ve çocuk arasında geçen her iki konuşma şekline baktığımızda varolan farklılıkları görmekteyiz, literatürde bu farklılıkların çocukların ilk anı yaşları üzerinde rol oynadığını gösteren bulgulara yer verilmektedir. Çocuklarıyla daha ayrıntılı konuşmalar yapan ebeveynlerin çocukları daha erken otobiyografik anıları geri getirir ve diğerlerine göre daha uzun süre bellekte tutar (Jack, MacDonald, Reese ve Hayne, 2009). Buna ek olarak, annenin teşvikleri ve verdiği ipuçları da çocuğun hatırlama girişimlerini destekler (Miller, 2008). İlk anı yaşı üzerinde etkisi olan detaylı konuşma tarzı kültürlerarası farklılıklar göstermektedir. Örneğin; bir araştırma sonucuna göre, Batı kültürünün orta sınıfına ait annelerin, Batı kültüründen olmayan annelerden daha detaylı konuşma tarzını benimsedikleri görülmektedir (Melzi, 2000). Yine başka bir araştırma sonucuna göre; Asyalı anneler, Amerikalı annelere göre, çocuklarıyla daha az detaylı konuşmalar yapmaktadır (Mullen ve Yi, 1995). Bütün bu çalışmaların sonuçları göz önünde bulundurulduğunda görülmektedir ki, bireyci kültürlerdeki ebeveynler daha detaylı bir konuşma yapar ve bu durum daha erken anıların hatırlanmasını sağlar. Avrupalı yetişkinlerin ilk anı yaşlarının, Asyalı yetişkinlerin ilk anı yaşlarından daha küçük olması da bunu düşündürmektedir (MacDonald, Uesiliana ve Hayne, 2000; Mullen, 1994). Buna ek olarak; ailesi olayları ayrıntılı bir şekilde anlatan çocukların, standart

bellek görüşmelerinde çok daha fazla bilgiyi geri getirdikleri de görülmüştür (Low ve Durkin, 2001; McGuigan ve Salmon, 2004).

b) Annenin hikâyeleştirme tarzı (maternal narrative style) - yargılar, duygusal reaksiyonlar ve olaylara ait sahip olunan subjektif tutumlara yer verilmesi: Ebeveyn ve çocuk arasında duyguların paylaşımı, geçmiş anıların geri getirilmesi üzerinde rol oynamaktadır (Courage ve Cowan, 2009). Aynı zamanda kişisel deneyimler üzerine konuşmak da bir diğer faktördür. Wang'e (2003) göre kişisel deneyimler hakkında yapılan ebeveyn-çocuk konuşması, çocuğa "neyi hatırlayacağını, nasıl hatırlayacağını ve neden hatırlayacağını" öğretir. Anıların ebeveyn ve çocuk arasında paylaşılması, çocuğa bunun değerli bir aktivite olduğunu ve yaygın kültürel formatta anıların nasıl paylaşılacağını da gösterir. Bu durum, kültürlerarası farklılıklar gösterebilir. Örneğin, Avrupalı, Amerikalı anneler çoğunlukla çocuklarının kişisel fikirleri ve duygusal deneyimleri üzerinde dururken, Çinli anneler daha çok ahlakî değerlerin öğretilmesi, ilişkisel hiyerarşi ve uygun davranış kalıbı üzerine odaklanır; sen ondan büyüksün, oyuncağı ona vermelisin gibi (Wang, 2001; Fivush, Haden ve Reese, 2006). Bunun bir yansıması olarak da Amerikalıların anıları daha çok kendi kişisel rolleri ve duygularına odaklı bireysel deneyimlerinden oluşurken ("sınıf başkanı seçildiğim zaman" gibi), Çinlilerin anıları daha çok sosyal etkileşimin ve diğer kişilerin vurgulandığı sosyal ve tarihsel olaylardan oluşmaktadır (aileyle her pazar kiliseye gitme gibi) (Wang ve Conway, 2004). Yine Koreli, Çinli ve Amerikalı çocukların geçmiş yaşantıları hakkında yapılan bir başka araştırma sonucunda da Amerikalı çocuklar Asyalı çocuklara göre, daha betimleyici, içsel durumlarını daha çok anlatan ve kendilerine daha çok yer verdikleri anılardan bahsetmiştir (Han, Leichtman ve Wang, 1998).

Her ne kadar iki farklı olgudan (yüksek derecede detaylı-düşük derecede detaylı konuşma stili ya da olayların farklı noktalarına odaklanan konuşma stili) bahsediliyor gibi dursa da aslında literatür göz önünde bulundurulduğunda bu iki olgu birbiriyle etkileşim halindedir ve birarada değerlendirilir. Örneğin; Burger ve Miller (1999) Avrupalı Amerikalı annelerin çocukları için özerklik barındıran bir anı paylaşımına önem verdiklerini bu nedenle çocuklarına geçmişten mümkün olduğunca çok soru sorduklarını belirtmiştir. Yine Batılı annelerin çocuklarıyla konuşurken daha detaylı konuştuğu çünkü daha bağımsız bir kendilik kavramı üzerinde durdukları belirtilmektedir (Fivush, Haden ve Reese, 2006). Amerikalıların yüksek derecede detaylı, çocuk odaklı konuşma stiline çocuğun özerkliğini ve otobiyografik belleğini geliştirdiği, Asyalıların pratik ve anne odaklı konuşma şeklinin ise çocuğun sosyal bir hiyerarşinin parçası olduğunu öğrettiği görülmektedir (Wang, 2008). Amerikalı, Koreli ve Çinli çocuklar arasında yapılan bir araştırmada da Amerikalıların daha detaylı, kendilik odaklı, kişisel özerkliğe ve tercihlere yer veren anıları olduğu görülürken, Asyalıların ilişkisel, sosyal etkileşim ve ahlak vurgulu anılarına rastlanmaktadır (Wang, 2001). Batılı anneler, Batılı olmayanlara göre, daha detaylı ve daha çok duygu içeren konuşmalar yapıp, çocuğun kendi aktivitelerine ve duygusal reaksiyonlarına odaklanırken, Doğulu anneler çocuğu bir grubun içinde değerlendirerek onu gruptan ayıracak öfke gibi duyguların yerine ahlâkî duygulara ve derslere odaklanırlar (Leichtman, Wang ve Pillemer, 2003). Buna bağlı olarak da Amerikalı ailelerin çocukları, Asyalı ailelerin çocuklarına göre daha detaylı ve daha çok duyguları içeren anılarına yer verirler (Han, Leichtman ve Wang, 1998). Annelerin daha detaylı ve daha çok duyguları içeren geçmiş konuşma stilleri, daha detaylı ve geniş içerikli (elaborated) ve daha ulaşılabilir otobiyografik anıları sağlar (Fivush ve Nelson, 2004). İlk anı yaşları arasındaki fark da bu iki

kültüre hâkim farklı konuşma stillerini destekler niteliktedir. Örneğin, Mullen'e (1994) göre, Asyalı ve Asyalı Amerikalıların ilk anı yaşları beyaz Amerikalılardan daha büyüktür.

Özetle; çocuğun ebeveyni ile yapmış olduğu konuşmaların ve almış olduğu ipuçlarının, zihnindeki boşlukları doldurarak hatırlamayı kolaylaştırdığı ve bunun da ilk anı yaşını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilebileceği söylenebilir (Fivush ve Nelson, 2004).

1.9. Araştırmanın Amacı

Çocukluk süresince meydana gelen bilişsel ve sosyal değişimlerin çocukluk amnezisinin sınırları üzerinde etkili olduğuna dair bulgular vardır (Davis, Gross ve Hayne, 2008). Bu nedenlerden biri olarak görülen bireyci kültür - kolektivist kültür farkının çocukluk amnezisi üzerinde etkili olduğunu gösteren araştırmalar, örneklemelerini farklı toplumlardan seçmişlerdir (Wang ve Conway, 2004). Batı ve Doğu toplumlarındaki annelerin, çocuklarıyla geçmiş olaylar hakkında konuşurken, o olayların farklı yönlerini ön plana çıkardıkları, bunun da hatırlanacak anıların niteliğini ve yaşını etkilediği öne sürülmüştür (Fivush ve Nelson, 2003). Daha açık bir ifadeyle, Batılı annelerin çocuklarıyla konuşurken onların bireysel aktivitelerine ve duygusal tepkilerine daha çok yoğunlaştıkları, oysa Doğu toplumlarından annelerin daha ziyade geçmişteki olayların daha komünal yönlerine odaklandıkları ve öfke gibi duygusal yönlerine daha az önem verdikleri, ahlakî duygulara ve sonuçlarına daha çok önem verdikleri öne sürülmüş ve bu fikri destekleyen bulgular elde edilmiştir. Böyle bir farkın ise ilk anının yaşını etkilediği bulunmuştur. Nitekim, ABD gibi bireyci kültürlerden annelerin çocukları, Çin ve Kore gibi kolektif kültürlerden annelerin çocuklarından daha tanımlayıcı, içsel dünyalarından ve

yargılarından ve kendilerinden daha çok bahseden anılarına yer vermektedir (Han, Leichtman ve Wang, 1998) ve bu kültürlerden çocukların ilk anı yaşları daha küçüktür (Mullen, 1994). Daha önce de belirtildiği gibi kırsal kesimde kolektif bir kültür hâkim olurken, kentte sanayileşmiş toplumlara özgü bireyci bir kültür hâkimdir (Ma ve Schoeneman, 1997). Bu çerçevede, literatürde Batı ve Doğu kültürleri arasında çocukluk amnezisinin başlangıç yaşı konusunda bulunmuş olan farkın, aynı toplum içinde köy (kırsal) ile kent arasında da gözlenebilmesi gerekir. Mevcut araştırma, literatürde etkisi kabul edilmiş bir değişkenin etkisini aynı toplum içinde araştırarak, söz konusu açıklamayı ve bulguları farklı bir açıdan test etmiş olacaktır. Araştırmada beklenen, bireyci kültürün hâkim olduğu kent çocuklarının ilk anı yaşının, kolektif kültürün hâkim olduğu köy çocuklarının ilk anı yaşından daha küçük olmasıdır. Araştırmanın amacı bu sorunu ele almaktır.

Bu çerçevede, araştırmanın hipotezi şu şekilde düzenlenmiştir:

"Kırsal kesimde yaşayan çocukların hatırlayabildikleri ilk anı yaşı, kentin gelişmiş kesimlerinde yaşayan çocukların hatırlayabildikleri ilk anı yaşından daha büyük olacaktır."

Hipotezde bağımlı değişken örneklemin ilk anı yaşı, bağımsız değişken ise katılımcının yaşadığı yer (köy / kent) olacaktır".

Bunun yanı sıra araştırmada şu sorulara yanıt aranacaktır:

- a) Çocuğun cinsiyetinin ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi var mıdır?
- b) Çocuğun ailesindeki çocuk sayısının ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi var mıdır?

c) Çocuğun doğum sırasının ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi var mıdır?

d) Çocuğun ailesinin sosyoekonomik durumunun (anne eğitimi/ baba eğitimi/ toplam gelir) ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi var mıdır?

e) Çocuğun belirttiği ilk anı yaşı ile ebeveynin belirttiği ilk anı yaşı arasında bir fark var mıdır?

f) Belirtilen ilk anının türü ilk anı yaşı üzerinde etkili midir?

1.10. Araştırmanın Önemi

a) Literatürde çocukluk amnezisi çerçevesinde ilk anı yaşının bireyci – kolektivist anlayıştan etkilendiği araştırılırken, bu karşıt iki anlayış farklı toplumlarda temsil edilmiştir. Oysa, eğer ilk anı yaşında bu değişken etkili ise, bu karşıt anlayışların yer aldıkları aynı toplum içinde de aynı farkın (ilk anı yaşında gözlenen farkın) gözlenmesi gerekir. Böyle bir karşılaştırma, söz konusu değişkenin etkili olup olmadığının farklı açıdan bir testi olacaktır ve literatürde rastlanmamıştır.

b) Bazı araştırmalarda ileriki çalışmaların aynı toplum içinde farklı ebeveyn-çocuk ilişkilerine sahip katılımcılarla yapılması önerilmiştir (Peterson, Grant ve Boland, 2005; Peterson, Smorti ve Tani, 2008). Köy – kent karşılaştırılması böyle bir önerinin değerlendirilmesi olarak da görülebilir.

c) Çocukluk amnezisi araştırmaları çoğunlukla yetişkinler üzerine odaklanmaktadır, ancak az sayıda araştırmacı çocuklarla çalışmıştır (örneğin; Peterson, Grant ve Boland, 2005; Fitzgerald, 1989; Bauer, Burch, Scholin ve Güler, 2007; Jack, MacDonald, Reese ve Hayne, 2009). Bu nedenle araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular bu yönüyle de literatüre katkı sağlayacaktır.

2. BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Örneklem

Örneklemin yaş grubu belirlenirken Peterson, Grant ve Boland'ın (2005) yaptığı çalışmadan yararlanılmıştır. Buna göre 6-19 yaş arası olmak üzere kullanılan 6-9, 10-13, 14-16, 17-19 yaş arası dört grupta, 6-9 yaş arası çocuklar diğerlerinden (10-13, 14-16, 17-19) daha eski anıları geri çağırırken, diğer yaş grupları (10-13, 14-16, 17-19) arasında bir fark olmadığı görülmüştür. Araştırmacılar bu bulgudan hareketle ilk anı yaşının 10 yaşından sonra sabit kaldığı sonucuna varmışlardır ve bu sonucun yetişkinlerle yapılan araştırmaların sonuçlarına da paralel olduğunu bildirmişlerdir. Bu nedenle bu çalışma yapılırken, katılımcının yaşının sonucu etkilemesini engellemek için, katılımcı olarak 10-13 yaş grubu arasından kız ve erkek ilköğretim öğrencileri seçilmiştir. Kırsal kesimi temsil eden katılımcılar, Bursa'nın 3 farklı köyünde (Misi Köyü, Yolçatı Köyü ve Gümüştepe Köyü) yerleşmiş ve burada bulunan devlet okullarına (Bursa Gümüştepe İlköğretim Okulu, Yolçatı Köyü İlköğretim Okulu ve Doğanköy İlköğretim Okulu) devam eden çocuklardan oluşmaktadır. Kırsal kesimi temsil eden katılımcılar seçilirken, katılımcıların köyde doğup büyüyen ve 10 yaşını doldurmuş olan çocuklar arasından seçilmesine dikkat edilmiştir. Kentin gelişmiş kesimlerini temsil eden katılımcılar ise İstanbul'un gelişmiş semtlerinde ikamet eden, 3 farklı özel okul (Özel İstanbul Arel Koleji, Özel Çamlıca Kalem Eğitim Kurumları ve Özel Marmara Eğitim Kurumları) öğrencileri arasından seçilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, MacDonald, Uesiliana ve Hayne (2000) tarafından da kullanılan, Mullen (1994) tarafından geliştirilmiş bir ölçme aracından yararlanılmıştır. Buna göre, katılımcılara verilmek üzere beş sayfalık bir uygulama materyali araştırmacı tarafından dizayn edilmiştir.

2.2.1. Uygulama Materyali

Araştırma için kullanılan uygulama materyali beş sayfadan oluşmaktadır.

Birinci sayfada araştırma ve araştırmacı hakkında kısa bir bilgi,

İkinci sayfada ebeveynin, çocuğun araştırmaya katılımını onaylayan bir izin formu,

Üçüncü sayfada katılımcı ve ebeveyne ait bilgilerin (cinsiyet, yaş, ailedeki çocuk sayısı, çocuk sırası, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, toplam gelir, yaşadığı yer hakkında detaylı bilgi gibi) yer aldığı sosyodemografik bilgi formu,

Dördüncü sayfada hatırlanan ilk anının yazılacağı form,

Beşinci sayfada ilk anı yaşıyla ilgili sorular ("Tam tarihini hatırlıyor musunuz?", "Mevsimini hatırlıyor musunuz", "Bir bayrama veya yılbaşına veya doğum günü gibi özel bir güne yakın mıydı?") (Peterson, Wang ve Hou, 2009; Peterson, Grant ve Boland, 2005 gibi) ve belirtilen tarihe duyulan güven derecesini belirleyen dördümlük bir ölçek bulunmaktadır (Bruce, Wilcox-O'Hearn, Robinson, Phillips-Grant, Francis ve Smith, 2005).

2.3. İşlem

Bu araştırmaya ait uygulamalar, üç aşamada tamamlanmıştır.

2.3.1. Çalışma Gruplarının Oluşturulması

Beş sayfadan oluşan ölçme aracının ilk üç sayfası kapalı bir zarf içinde katılımcıların ebeveynlerine gönderilmiştir ve öğrencilerden zarfları geri getirmeleri istenmiştir (Fitzgerald, 1989). Zarfların geri gelmesinin ardından, çalışmaya onay verilen ailelerden özellikleri uygun olan çocuklarla küçük gruplar oluşturulmuştur (Peterson, Smorti ve Tani, 2008).

2.3.2. Katılımcıyla Yapılan Görüşme

Araştırmacı tarafından dizayn edilen uygulama materyalinin dördüncü ve beşinci sayfası katılımcılarla yapılan görüşmelerde kullanılmıştır. Bu bölümde araştırmacı, en fazla üç kişilik gruplar halinde katılımcılarla ortalama 30 dakikayı bulan görüşmeler gerçekleştirmiştir. Araştırmacı, öncelikle katılımcılara kendisi hakkında kısa bir bilgi vermiş, sonrasında ise araştırma hakkında bir açıklama yapmış ve katılımcılara istedikleri takdirde çalışmayı bırakabileceklerini belirtmiştir. Ardından uygulama materyalinde yer alan soruları sözlü olarak anlatmıştır. Bu aşamada araştırmacı katılımcılara ilk olarak vermiş olduğu ilk anı yazılacak formdaki yönergeyi okumalarını istemiştir, sonrasında ise bir de sözlü olarak "Hatırlayabildiğiniz en eski anınızı düşünmenizi istiyorum" şeklinde bir ifade yöneltmiştir. Her katılımcıya ihtiyacı kadar düşünme süresi (ortalama 5 dakika) verildikten sonra, tüm katılımcıların hatırladıkları ilk anının o an düşündükleri anı olup olmadığından emin olunmuştur. Burada hatırlanan anının fotoğraflardan görülen, videodan izlenen ya da konuşulurken duyulan, anlatılan herhangi birşey

olmaması konusunda katılımcılar uyarılmıştır. Eğer böyle bir durum söz konusu ise, katılımcıya kendi hatırladığı en eski anısını düşünmesi için tekrar süre verilmiştir. Araştırmacı, bütün katılımcıların en eski anısını bulduğundan emin olduktan sonra, her katılımcıya anıyı hatırladığı bütün detaylarıyla yazıya dökebilmesi için yeterli zamanı tanımıştır; bu işlem ortalama 15 dakika sürmüştür. Anıların yazma işlemi bittikten sonra, "Bu en eski anınızı yaşarken kaç yaşındaydınız?" sorusu yöneltilmiştir (Peterson, Grant ve Boland, 2005) ve formun hatırlanan anının tarihiyle ilgili soruların yer aldığı bölümünün katılımcılar tarafından cevaplandırılması istenmiştir, daha sonra ilk anı tarihine ne kadar güvendiklerini belirtecekleri güven ölçeğinden uygun rakamı işaretlemeleri istenmiştir ve görüşme sonlandırılmıştır.

2.3.3. Ebeveynle Yapılan Telefon Görüşmesi

Katılımcılarla yapılan görüşmeler tamamlandıktan sonra, daha önceden bilgi verildiği şekilde, araştırmacı ebeveynleri telefonla aramıştır. Telefon görüşmelerinde araştırmacı ebeveyne, çocuğun anlattığı anı ve vermiş olduğu tarih hakkında bilgi vermiş ve çocuktan alınan bilginin doğru olup olmadığını sormuştur.

Ebeveyn anı yaşı doğrulaması, literatürde yer alan bazı çalışmalarda da kullanılan bir anının güvenilirliğini arttırma işlemidir (Jack, MacDonald, Reese ve Hayne, 2009; Peterson, Grant ve Boland, 2005; Peterson, Wang ve Hou, 2009). Bu nedenle araştırmacının bu bölümü, az sayıda çalışmada yer alan ve verinin güvenilirliğini arttırmaya yönelik bir uygulama olması açısından önem taşımaktadır.

Uygulama sonunda, velinin doğrulamadığı, veliye ulaşamayan ve ebeveyn-çocuk arası ilk anı yaşı 3 yıl ve fazla olan veriler elenmiş, sonucunda grupların sayısı 30 – 30 olacak şekilde belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada elde edilen veriler, bilgisayar ortamında istatistiksel metot kullanılarak çözümlenmiştir. Ama bundan önce ilk anı yaşları ve anı türleri belirlenmiştir.

a) İlk anı yaşının belirlenmesi: İstatistiksel çözümlene yapılmadan önce, her katılımcı için ilk anı yaşı, ay olarak hesaplanmıştır (hem çocuk hem de ebeveyn tarafından belirtilen yaş ayrı ayrı hesaplanmıştır). Eğer tarih net olarak biliniyorsa (yıl ve ay olarak), çocuğun doğum tarihi üzerinden toplam kaç aylık olduğu belirlenmiştir. Eğer belirtilen tarih tam olarak hatırlanmıyorsa, o zaman tarih belirlemeye yönelik sorulara verilen cevaplardan yararlanılmıştır (hangi mevsimde olduğu, önemli bir güne yakınlık gibi). Örneğin, olayın tarihinin yer aldığı formda, olayın hangi mevsimde yaşandığı kesin olarak biliniyor ama hangi ay olduğu hatırlanmıyorsa, o zaman, o mevsimin ortasındaki ay dikkate alınmıştır. Örneğin, yaş olarak 4 hatırlanmışsa, doğum tarihi şubat ve hatırlanan ay olarak da nisan dendiye, bu anının yaşı, 4 yaş, 2 ay yani 50 ay olarak hesaplanmıştır.

b) Anı türlerinin belirlenmesi: Araştırmada, katılımcıların yazmış olduğu anılar Peterson, Grant ve Boland (2005) ve Peterson, Smorti ve Tani (2008) tarafından yapılan çalışmalarda olduğu gibi pozitif, negatif ve nötr olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Anıların bu üç gruptan hangisine ait olduğu, üç hakem tarafından belirlenmiştir. İki veya üç hakem tarafından aynı kategoriye konulan bir anı o kategoriye alınmış, üç hakemin de farklı kategorilere aldığı bir anıyı ise araştırmacı kendi uygun bulduğu kategoriye dâhil etmiştir.

Araştırmada istatistiksel değerlendirme, "SPSS for Windows ver: 17.0" programında bağımsız gruplar *t* testi, tukey testi ve ANOVA kullanılarak yapılmıştır.

Çalışmanın bağımsız değişkeni katılımcının yaşadığı yer iken, bağımlı değişkeni ilk anı yaşadır. Güvenirlik düzeyi .05 olarak kabul edilmiş, farklı bir güvenirlik düzeyi kullanıldığında ayrıca belirtilmiştir.

3. BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda toplanmış olan verilerin istatistiksel çözümlenmeleri sonucunda elde edilen bulgular ele alınmıştır.

Bu bölümde, ilk olarak araştırmada yer alan örneklem grubuna ait sosyodemografik bulgular, daha sonra ise değişkenler arası analiz sonuçlarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

3.1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 3.1. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Yaşa Göre Dağılımları

Grup \ Yaş	KÖY	KENT	TOPLAM
10	12	13	25
11	10	10	20
12	3	3	6
13	5	4	9
TOPLAM	30	30	60

Tablo 3.2. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımları.

Grup \ Cinsiyet	KÖY	KENT	TOPLAM
KIZ	20	21	41
ERKEK	10	9	19
TOPLAM	30	30	60

Tablo 3.3. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Ailedeki Çocuk Sayısına Göre Dağılımları.

Grup \ Çocuk Sayısı	KÖY	KENT	TOPLAM
1	3	10	13
2	14	17	31
3	9	3	12
4	3	0	3
8	1	0	1
TOPLAM	30	30	60

Tablo 3.4. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Ailedeki Çocuk Sırasına Göre Dağılımları.

Grup Çocuk Sırası	KÖY	KENT	TOPLAM
1	14	25	39
2	11	4	15
3	3	1	4
4	1	0	1
8	1	0	1
TOPLAM	30	30	60

Tablo 3.5. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Anne Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları.

Grup Anne Eğitimi	KÖY	KENT	TOPLAM
5 YIL	2	0	2
8 YIL	25	0	25
11 YIL	2	0	2
13 YIL	1	0	1
15 YIL	0	22	22
17 YIL	0	7	7
21 YIL	0	1	1
TOPLAM	30	30	60

**Tablo 3. 6. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların
Baba Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları.**

Grup \ Baba Eğitimi	KÖY	KENT	TOPLAM
5 YIL	19	0	19
8 YIL	4	0	4
11 YIL	6	3	9
13 YIL	1	0	1
15 YIL	0	15	15
17 YIL	0	7	7
21 YIL	0	5	5
TOPLAM	30	30	60

**Tablo 3.7. Köyde ve Kentte Doğup Büyümüş Çocukların Ailelerinin
Aylık Toplam Gelirlerine Göre Dağılımları.**

Grup \ Toplam Gelir	KÖY	KENT	TOPLAM
Asgari ücret	14	0	14
1000-3000	14	0	14
3001-6000	1	17	18
60001-10000	0	7	7
10000 üstü	1	6	7
TOPLAM	30	30	60

3.2. Çalışmanın Ana Hipotezine İlişkin Bulgular

Tablo 3.8. Çocuğun Yaşadığı Yer İle İlk Anı Yaşı Arası Bağımsız Gruplar *t* Testi.

	Yaşadığı Yer	n	X	Ss	t	Sd	p
İlk Anı Yaşı	Köy	30	48.50	13.43	-3.445	58	.001
	Kent	30	36.80	12.86			

Katılımcının hatırladığı ilk anı yaşının, yaşadığı yere göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar *t* testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = -3.445$; $p < .05$). Buna göre, kentte yaşayan katılımcıların ilk anı yaşları, köyde yaşayan katılımcıların ilk anı yaşlarına göre daha küçüktür.

3.3. Çalışmanın Alt Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Tablo 3.9. Çocuğun Cinsiyeti ile İlk Anı Yaşı Arası Bağımsız Gruplar *t* Testi Sonucu.

	Cinsiyet	n	X	Ss	t	Sd	p
İlk Anı Yaşı	Erkek	19	44.78	13.77	.786	58	.435
	Kız	41	41.65	14.61			

Katılımcının hatırladığı ilk anı yaşının cinsiyete göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız gruplar *t* testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasında fark çıkmamıştır ($t = 0.786$; $p < .05$). Buna göre, cinsiyetin ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 3.10. Ailedeki Çocuk Sayısına Göre İlk Anı Yaşının ANOVA Testi Sonuçları.

İlk Anı Yaşı / Çocuk Sayısı	n	X	Ss	F	sd	P
1	13	33,00	14,86	4.807	2	.012
2	31	44,45	12,32			
3	12	48,66	14,82			

Katılımcıların ilk anı yaşlarının, ailedeki çocuk sayısına göre anlamlı bir fark gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi (tek yönlü varyans analizi) sonuçlarına göre, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($F = 4.807$; $p < .01$). Hangi gruplar arasındaki farkın anlamlı olduğunu anlamak üzere yapılan Tukey analizi, 1 çocuk ile 2 çocuk arasındaki farkın ve 1 çocuk ile 3 çocuk arasındaki farkın anlamlı olduğunu, fakat 2 çocuk ile 3 çocuk arasındaki farkın anlamlı olmadığını göstermiştir.

Tablo 3.11. Doğum Sırasına Göre İlk Anı Yaşının ANOVA Testi Sonuçları.

	Doğum Sırası	n	X	Ss	t	Sd	p
İlk Anı Yaşı	1	39	40,61	14,90	1.56	56	0.12
	2 veya 3	19	46,89	13,06			

Katılımcıların ilk anı yaşlarının, doğum sırasına göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız gruplar t testi sonucuna göre, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t = 1.56$; $p > 0.12$). Buna göre, doğum sırası, ilk anı yaşı üzerinde etki eden bir faktör değildir.

Tablo 3.12. Anne Eğitim Düzeyi / Baba Eğitim Düzeyi / Toplam Gelir ve İlk Anı Yaşı Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Amacıyla Yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi Sonuçları.

	Değerler	Baba Eğitimi	Toplam Gelir	İlk Anı Yaşı
Anne Eğitimi	r p N	.895(**) .000 60	.759(**) .000 60	-.405(**) .001 60
Baba Eğitimi	r p N		.708(**) .000 60	-.275(*) .033 60
Toplam Gelir	r p N			-.375(**) .005 60

* Korelasyon 0.05 düzeyde anlamlı.

** Korelasyon 0.01 düzeyde anlamlı.

Tablo 12'ye bakıldığı zaman anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi ve gelir düzeyi ile ilk anı yaşı arasında yüksek düzeyde korelasyon olduğu görülmektedir. Ancak aşağıdaki Tablo 13, 14 ve 15'de görüldüğü gibi, köyde yaşayanlar ile kentte yaşayanlar bu üç değişken açısından birbirlerinden son derece farklıdır. Bu bulguların anlamı Tartışma bölümünde ele alınmıştır.

Tablo 3.13. Çocuğun Yaşadığı yer İle Anne Eğitimi Arasındaki Farkın Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu.

	Yaşadığı Yer	n	X	Ss	t	Sd	P
Anne Eğitimi	Kent	30	14.66	1.32	25.15	58	.000
	Köy	30	5.06	1.89			

Tablo 3.14. Çocuğun Yaşadığı Yer ile Baba Eğitimi Arasındaki Farkın Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu.

	Yaşadığı Yer	n	X	Ss	t	Sd	P
Baba Eğitimi	Kent	30	16.06	2.76	13.03	58	.000
	Köy	30	6.86	2.70			

Tablo 3.15. Çocuğun Yaşadığı Yer ile Gelir Düzeyi Arasındaki Farkın Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu.

	Yaşadığı Yer	n	X	Ss	t	Sd	P
Toplam Gelir	Kent	30	3.63	.80	9.21	58	.000
	Köy	30	1.66	.84			

Tablo 3.16. Ebeveyn Anı Yaşı ile Çocuk Anı Yaşı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bağımsız Gruplar *t* testi Sonucu.

	Katılımcı	n	X	Ss	t	Sd	P
İlk Anı Yaşı	Çocuk	60	43.65	14.31	.873	59	.386
	Ebeveyn	60	41.85	15.51			

Ebeveyn ve çocuğun belirttiği ilk anı yaşlarının, anlamlı bir fark gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar *t* testi sonuçlarına göre, grupların aritmetik ortalamaları arasında fark bulunmamıştır ($F = .873$; $p < .05$). Buna göre, ebeveyn ve çocuk ilk anı yaşları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 3.17. Anı Türü ile İlk Anı Yaşı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bağımsız Gruplar *t* Testi Sonucu.

	Anı Türü	n	X	Ss	t	Sd	P
İlk Anı Yaşı	Negatif	40	41.55	13.44	-.601	53	.550
	Pozitif	15	44.20	17.30			

Anı türünün ilk anı yaşı üzerinde bir etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar *t* testi sonuçlarına göre, grupların aritmetik ortalamaları arasında fark bulunmamıştır ($F = -.601$; $p < .05$). Buna göre, anı türünün ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

4.1. Yorum

Bu araştırmada, literatürde Doğu ve Batı kültürleri arasında çocukluk annezisinin başlangıç yaşı konusunda bulunmuş olan farkın, aynı kültürel farklılıkları taşıyan köy (kırsal) ile kent arasında da gözlenmesi gerektiği predikte edilmiştir. Böyle bir prediksyon, literatürde etkisi gösterilmiş olan bir değişkenin, farklı bir açıdan testi anlamına gelmektedir. Söz konusu test sonucunda bireyci kültürü temsil eden kent çocuğunun ilk anı yaşının, kolektif kültürü temsil eden köy çocuğunun ilk anı yaşından daha küçük olması beklenmiştir. Araştırmanın bu asıl ilgi konusunda elde edilen bulgular, yukarıda belirtilen öngörüğü desteklemiştir; kentte büyüyen çocukların ilk anı yaşları, köyde büyüyen çocukların ilk anı yaşlarından daha küçük olmuştur.

Farklı kültürlerde yapılan çalışmalarda ebeveynlerin çocuklarıyla kurmuş oldukları iletişim şeklinin kültüre göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Avrupalı ve Amerikalı aileler, Asyalı ebeveynlere kıyasla, çocuklarıyla daha çok geçmiş hakkında konuşmakta ve konuşma sırasında onların duygularına daha çok odaklanmaktadır. Mullen ve Yi'nin (1995) çalışmasında Amerikalı annelerin Koreli annelere göre 3 yaş çocuklarıyla gün içinde 3 kat daha fazla geçmiş olaylar hakkında konuştuğu bulunmuştur. Araştırmaların sonuçlarına bakıldığında görülmektedir ki yaygın olarak bireyci kültürün hakim olduğu Batı toplumlarından anneler,

çocuklarıyla konuşurken duygulara daha çok yer verip daha detaycı davranırken, kolektif kültürün hakim olduğu Doğu toplumlarında ise anneler daha az detaycı ve duygulara daha az yer veren konuşmalar yapmaktadır. Bu farklı ilişki tarzı Batı toplumlarındaki çocukların, Doğu toplumlarındaki çocuklara kıyasla, daha küçük ilk anı yaşına sahip olmasına neden olmaktadır (Mullen, 1994).

Bu araştırmada, Doğu ve Batı toplumları (veya Asya'lı ve Avrupa'lı toplumlar) arasında gözlenen ebeveyn – çocuk ilişkisi farkının, köy – kent arasında da gözlenmesi gerektiği öngörülmüştür. Literatürde böyle bir çıkarıma dayanan bir bulguyla karşılaşılmamıştır. Bu nedenle araştırma sonuçlarının literatür açısından değerlendirilmesi olanağı kısıtlanmaktadır. Bununla birlikte şu söylenebilir ki Doğu – Batı toplumları arasında gözlenen ilk anı yaşı farkının bireyci – kolektif kültür farkına dayandırılması, farklı bir açıdan desteklenmiştir. Çünkü köy ve kent toplumları arasında gösterilebilecek farkların başında, sırasıyla, kolektif ve bireyci kültür farkı gelmektedir (Ma & Schoeneman, 1997). Demek ki bireyci - kolektif kültürler arasındaki ebeveyn – çocuk ilişkisi farkını sadece farklı toplumlarda değil, aynı toplum içinde de gözlemek mümkün olmaktadır. Üstelik, bu ebeveyn – çocuk ilişkisi farkı, çocuğun ilk anı yaşını etkiliyor görünmektedir. Böyle bir bulgu, farklı kültürel etkenlerin bilişsel süreçler üzerindeki etkilerini bulan araştırmaların, aynı etkiyi aynı toplum içindeki farklı kültürlerde de aramaları gerektiğini düşündürür.

Mevcut araştırmada asıl ilgi konusu olmamakla birlikte, literatürde tartışmalı bir konu olduğu için cinsiyetin ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi olup olmadığı konusu da araştırılmıştır. Bazı araştırmacılara göre ebeveyn-çocuk arasında geçmiş hakkında yapılan konuşmaların şekli, çocuğun kız veya erkek olmasına göre değişmektedir. Buna göre, ebeveynlerin her ikisi de erkek çocuklarına kıyasla, kızlarıyla daha detaylı (elaborative) anı konuşmaları yapmaktadır (Fivush, 1998; Reese ve Fivush,

1993). Bir kısım araştırmacı ebeveynlerin kız ve erkek çocuklarıyla olan bu diyalog farklılıklarının cinsiyetin ilk anı yaşı üzerinde bir fark yaratmadığını savunurken (örneğin, Peterson, Grant ve Boland, 2005), diğer bazıları cinsiyetin ilk anı yaşını etkileyen bir faktör olduğunu öne sürmüştür; fakat bu konuda da literatürde farklı bulgular vardır; Mullen'e (1994) göre kadınlar erkeklerden daha eski anılarını geri getirirken, MacDonald, Uesiliana ve Hayne (2000), erkeklerin kadınlardan daha eski anılarını geri getirdiği sonucuna varmıştır. Bu durum kadın ve erkeklerin, farklı toplumlarda farklı şekillerde iletişim şekillerine maruz kalmasıyla ilgili olabilmektedir. Bu araştırmada elde edilen bulgular cinsiyetin ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi bulunmadığını savunan araştırmacıların sonuçlarını destekler niteliktedir. Cinsiyet faktörünün ilk anı yaşına olan etkisinin köyde ve kentte farklı olması olasılığına karşı yapılan ek bir analizde ne kentte ne de köyde, kadında daha küçük olmak üzere bir eğilim gözlenmekle birlikte, cinsiyetler arasında yine anlamlı bir fark bulunmamıştır (Ortalama ay - Kentte: E: 38, K: 36; Köyde: E: 50, K: 47). Farklı sonuçlar veren cinsiyet-ilk anı yaşı araştırmalarının yöntem (örneklem, materyal, işlem) açısından incelenmesi ve gerekiyorsa tekrarlanması, bulgular arasındaki bu uyumsuzluğun anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Bunun yanısıra Peterson, Grant ve Boland (2005) tarafından yapılan çalışmada da yer verildiği gibi; ebeveyn-çocuk arası ilişki tarzı (konuşma şekli) üzerinde kız-erkek çocuklar arasında bir denge kuruluyor olması, yani ebeveynlerin her iki cinsiyetten çocuklarıyla da aynı şekilde iletişim kuruyor olmaları, ilk anı yaşı üzerinde cinsiyet farkını azaltan bir unsur olarak ele alınabilir.

Katılımcıların ailesindeki çocuk sayısının, ilk anı yaşı üzerindeki etkisine bakmak üzere yapılan analizde ilk anı yaşının çocuk sayısına göre farklılaştığı bulunmuştur. Aynı analizin devamındaki Tukey testi, söz konusu farkın 1 çocuk ile 2

çocuk arasında ve yine 1 çocuk ile 3 çocuk arasında gözlendiğini, ama 2 çocuk ile 3 çocuk arasında bir fark olmadığını göstermiştir. Bu analiz yapılırken sadece 1, 2 ve 3 çocuklu aileler dâhil edilmiş, 4 ve 8 çocuklu aileler analizden çıkarılmıştır, çünkü 4 çocuklu aile sayısı 3, ve 8 çocuklu aile sayısı ise sadece 1'dir. Bu nedenle, daha sonraki araştırmalarda, çok çocuklu ailelerden gelen katılımcılarla az çocuklu ailelerden gelen çocuklar karşılaştırılabilir.

Katılımcıların doğum sırası ile ilk anı yaşı arasındaki ilişkiye bakılan testlerden elde edilen bulgulara bakıldığında ise, doğum sırasının ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bu bulgu, daha önce Mullen (1994) tarafından elde edilen bulgu ile uyumlu değildir. Mullen'e (1994) göre, katılımcının doğum sırası sayısı arttıkça ilk anı yaşı da artmaktadır. Mevcut örneklemin çocuk sırası açısından çok farklı gruplar içerdiği göz önüne alınarak (4'üncü ve 8'inci sırada doğan çocuk sayısı sadece birer kişidir) 4'üncü ve 8'inci sırada doğanlar çıkarılarak sadece 1., 2. ve 3. sırada doğan katılımcı grupları için ek bir analiz yapılmıştır. Buna göre 2. ve 3. sırada doğan çocuklar bir grupta toplanmıştır ve 1. sırada doğan çocuklar ile 2. veya 3. sırada doğan çocukların ilk anı yaşları karşılaştırılmıştır. Sonuçta, Mullen'in belirttiği yönde bir eğilim gözlenmekle birlikte (doğum sırası 1 olanların ilk anı yaşı 40 ay, 2 veya 3 olanların ise 46 ay) yine fark bulunmamıştır. Birinci ve ikinci sırada doğan çocuklar için sadece kent çocukları arasında yapılan ek analizde (ortalama, sırasıyla 35 ay ve 40 ay), ve sadece köy çocukları için yapılan ek analizde de (ortalama, sırasıyla 50 ay ve 47 ay) doğum sırasının ilk anı yaşına bir etkisinin olmadığı bulunmuştur.

Köyden ve kentten katılımcıların anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, gelir düzeyi, ve ilk anı yaşı arasında yüksek düzeyde korelasyon olduğu görülmektedir (Tablo 12). Öte yandan, Tablo 13, 14 ve 15'e bakıldığı zaman açık

şekilde görülmektedir ki her üçünün de yüksek olduğu katılımcılar kentte, düşük oldukları katılımcılar ise köyde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla, ilk anı yaşını etkileyen asıl faktörün 'Yaşanan Yer' olduğu anlaşılmaktadır.

Ebeveynler tarafından belirtilen ilk anı yaşı ile, çocuklar tarafından belirtilen ilk anı yaşı arasında farklılık olduğunu gösteren bulgular vardır (Peterson, Grant ve Boland, 2005). Mevcut araştırmada çocuğun ve ebeveynin belirttiği ilk anı yaşları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Literatürden farklı olan böyle bir bulgu, mevcut araştırmada çocukların ilk anı yaşlarının daha isabetli şekilde tespit edilmiş olmasına bağlanabilir.

Literatürde çocuğun hatırladığı ilk anı yaşının anının türünden (niteliğinden) etkilenebileceğini destekleyen bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin, Usher ve Neisser (1993) çocuğun hastaneye yatırılma ya da kardeş doğumu gibi olayları 2 yaşında dahi olsa hatırlayabildiğini, ama ailenin taşınması ya da aileden birinin ölümünün 3 yaşından önce hatırlanmadığını savunmaktadır. Bu araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında anı türünün (anının pozitif ya da negatif olmasının) ilk anı yaşı üzerinde bir etkisi bulunmadığı görülmüştür. Literatürde bu şekilde, yani farklı nitelikteki (negatif-pozitif-nötr) anılar arasında fark bulmayan bir araştırmayla karşılaşılmamıştır. Diğer yandan, mevcut araştırmada negatif anıların sayısı 40 iken, pozitif anıların sayısı 15, nötr anıların sayısı ise 5'tir. Mullen'e (1994) göre en fazla hatırlanan anılar hastalık veya kazadır, ancak Mullen'in belirlediği anılar arasında nötr ya da pozitif anıların, negatif anılara göre daha fazla olduğu görülür. Peterson, Grant ve Boland'ın (2005) sonuçlarına bakıldığında ise anıların çoğunun nötr anılardan oluştuğu görülmektedir. Mevcut araştırma ile söz konusu araştırmalar arasındaki bu farkın (yani negatif-pozitif-nötr duygu oranları arasındaki farkın) nedeni, bu anıları kategorileştirme yöntemindeki farktan kaynaklanmış olabilir: Söz

konusu araştırmalarda anı sahibi naklettiği anıda eğer “mutlu”, “üzgün”, “korkmuş”, “endişeli” gibi duygu belirten sıfatlar kullanmadığı sürece, bu gibi anılar *nötr* anı olarak kabul edilmiştir. Oysa mevcut araştırmada, bir anının hangi kategoriye girdiğine karar vermek için bu gibi sıfatların kullanılıp kullanılmadığına bakılmamış, sadece anının genel niteliği göz önüne alınmıştır. Bu uyumsuzlukla ilgili olarak Wang’ın (2003) görüşünün de açıklayıcı bir değer taşıdığı düşünülebilir: Hangi nitelikteki deneyime hangi değerin verildiği (yani hangi duygusal tepkinin verileceği) kültüre göre değişebilir.

4.2. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Her ne kadar çocukların anıları ve ilk anı yaşları, ebeveynler tarafından doğrulanmış olsa da belleğin unutma prensipleri ebeveynler için de geçerlidir. Bir ebeveynin kendi çocuğunun anısını doğrulamış olması o anının güvenilirliğini arttırır fakat garanti etmez; böyle bir sınırlılık sadece bu araştırmaya özgü değildir, çocukluk amnezisi araştırmalarının ortak bir sınırlılığıdır (Peterson, Grant ve Boland, 2005). Bu nedenle, mevcut araştırmada elde edilen bulgular, bu husus göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Ashcraft, M. H. (2006). *Cognition*. (4th Ed). New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Bauer, P. J., Burch, M. M., Scholin, S. E., & Güler, O. E. (2007). Using cue words to invatigate the distribution of autobiographical memories in childhood. *Association for Psychological Science*, (18)10, 910-916.
- Bruce, D., Wilcox-O'Hearn, A., Robinson, J. A., Phillips-Grant, K., Francis, L., & Smith, M. C. (2005). Fragment memories mark the end of childhood amnesia. *Memory & Cognition*, 33(4), 567-576.
- Budak, S. (2005). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Burger, L. K., & Miller, P. J. (1999). Early talk about the past revisited: Affect in working-class and middle class children's co-narrations. *Journal of Child Language*, 26, 133-162.
- Conway, M. A., & Pleydell-Pearce, C. W. (2000). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychological Review*, 107, 261-288.
- Courage, M. L., & Cowan, N. (2009). *The development of memory in infancy and childhood*. USA: Hove and New York. Psychology Press.
- Davis, P. J. (1999). Gender differences in autobiographical memory for childhood emotional experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 498-510.
- Davis, N., Gross, J., & Hayne, H. (2008). Defining the boundary of childhood amnesia. *Memory*, 16(5), 465-474.
- DeHart, G. B., Sroufe, L. A., Cooper, R. G. (2004). *Child development: Its nature and course*. (5th Ed.). United States: McGraw Hill.
- Fitzgerald, J. M. (1989). A developmental account of early childhood amnesia. *The Journal of Genetic Psychology*, 152(2), 159-171.
- Fivush, R. (1998). Gendered narratives: Elaboration, structure, and emotion in parent-child reminiscing across the preschool years. C. P. Thompson, D. J. Hermann, D. Bruce, J. D. Read, D. G. Payne, & M. P. Togli. (Eds.) *Autobiographical memory: Theoretical and applied perspectives* (pp. 79-103). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

- Fivush, R., & Nelson, K. (2004). Culture and language in the emergence of autobiographical memory. *Psychological Science, 15*, 573-577.
- Fivush, R., Haden, C. A., Reese, E. (2006). Elaborating on elaborations: Role of maternal reminiscing style in cognitive and socioeconomic development. *Child Development, 77*, 1568-1588.
- Franzoi, S. L. (2003). *Social psychology*. (3rd Ed.). United States: McGraw Hill.
- Han, J. J., Leichtman, M. D., & Wang, Q. (1998). Autobiographical memory in Korean, Chinese, and American children. *Developmental Psychology, 34*(4), 701-713.
- Howe, M. L., & Courage, M. L. (1993). On resolving the enigma of infantile amnesia. *Psychological Bulletin, 13*, 305-326.
- Howes, M., Siegel, M., & Brown, F. (1993). Early childhood memories: Accuracy and affect. *Cognition, 47*, 95-119.
- Hudson, J. A. (1990). The emergence of autobiographical memory in mother-child conversation. R. Fivush & J. Hudson (Eds.), *Knowing and remembering in young children* (pp.166–196). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jack, F., MacDonald, S., Reese, E., & Hayne, H. (2009). Maternal reminiscing style during early childhood predicts the age of adolescents' earliest memories. *Child Development, 80*(2), 496-505.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Leichtman, M., Wang, Q., Pillemer, D. P. (2003). R. Fivush & C. A. Haden (Eds.), *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives* (pp. 73-98). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Low, J. & Durkin, K. (2001). Individual differences and consistency in maternal talk style during joint story encoding and retrospection: Associations with children's long term recall. *International Journal of Behavioral Development, 25*, 27-36.
- Ma, V., & Schoeneman, T. J. (1997). Individualism versus collectivism: A comparison of Kenyan and American self-concepts. *Basic and Applied Social Psychology, 19*, 261-273.
- MacDonald, S., Uesiliana, K., & Hayne, H. (2000). Cross cultural and gender differences in childhood amnesia. *Memory, 8*(6), 365-376.
- McGuigan, F., & Salmon, K. (2004). The time to talk: The influence of the timing of adult-child talk on children's event memory. *Child Development, 75*, 669-686.

- Macionis, J. J., & Plummer, K. (2002). *Sociology.: A global introduction*. (2nd Ed.). England: Pearson Education Limited.
- Madi, B. (2008). *Öğrenme beyinde nasıl oluşur?* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Maisonneuve, J. (2005). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Melzi, G. (2000). Cultural variations in the construction of personal narratives: Central American and European American mothers' elicitation styles. *Discourse Processes, 30*, 153-177.
- Miller, P. H. (2008). *Gelişim psikolojisi kuramları*. Çev. Zeynep Gültekin. Ankara: İmge Kitabevi.
- Mullen, M. K. (1994). Earliest recollections of childhood: A demographic analysis. *Cognition, 52*, 55-79.
- Mullen, M. K., & Yi, S. (1995). The cultural context of talk about the past: Implications for the development of autobiographical memory. *Cognitive Development, 10*(3).
- Nelson, K., & Ross, G. (1980). The generalities and specifics of long-term memory in infants and young children. M. Perlmutter (Ed.) *New directions for child development: Children's memory* (pp. 87-101). San Francisco, CA: Jossey.
- Nelson, K., & Fivush, R. (2004). The emergence of autobiographical memory: A social cultural developmental theory. *Psychological Review, 111*(2), 486-511.
- Parkin, A. J. (1997). *Memory and amnesia*. (2nd Ed.). Oxford: Blackwell.
- Peterson, C. & McCabe, A. (2004). Echoing our parents: Parental influences on children's narration. M. W. Pratt & B. H: Fiese (Eds.) *Family stories and the life course: Across time and generations* (pp. 27-54). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Peterson, C., Grant, V. & Boland, L. (2005) Childhood Amnesia in Children and Adolescents: Their Earliest Memories. *Memory, 13*(6), 622-637.
- Peterson, C., Smorti, A., & Tani, F. (2008). Parental influences on earliest memories. *Memory, 16*(6), 569-578.
- Peterson, Wang, Hou. (2009). When I was little: Childhood recollections in chinese and european canadian grade school children. *Child Development, 80*(2), 506-518.
- Reese, E., & Fivush, R. (1993). Parental styles of talking about the past. *Developmental Psychology, 29*(3), 596-606.
- Rubin, D. C. (2000). The distribution of early childhood memories. *Memory, 8*(4), 265-269.

- Scheider, W., & Pressley, M. (1997). *Memory development between two and twenty*. (2nd Ed.) Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D. S., & Gelfand, M. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: A theoretical and measurement refinement. *Cross-Cultural Research*, 29, 240-275.
- Smith, E. E., & Kosslyn, S. M. (2007). *Cognitive psychology: Mind and brain*. United States: Pearson Prentice Hall.
- Şendil, G., & Kaya-Balkan, İ. (2005). *Anne baba olmak*. İstanbul: Morpa Kültür yayınları.
- Triandis, H. C. (2001). Individualism-collectivism and personality. *Journal of Personality*, 69, 907-924.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel türkçe sözlük*. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- Usher, J. A., & Neisser, U. (1993). Childhood amnesia and the beginnings of memory for four early life events. *Journal of Experimental Psychology: General*, 122(2), 155-165.
- Wang, Q. (2001). Cultural effects on adults' earliest childhood recollection and self-description: Implications for the relation between memory and the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 220-233.
- Wang, Q., & Brockmeier, J. (2002). Autobiographical remembering as cultural practice: Understanding the interplay between memory, self and culture. *Culture & Psychology*, 8, 45-64.
- Wang, Q. (2003). Infantile amnesia reconsidered: A cross-cultural analysis. *Memory*, 11(1), 65-80.
- Wang, Q., & Conway, M. A. (2004). The stories we keep: Autobiographical memory in American and Chinese middle-aged adults. *Journal of Personality*, 72(5), 911 – 938.
- Wang, Q. (2008). On the cultural constitution of collective memory. *Memory*, 16(3), 305-317.

EKLER

Ek 1. Uygulama Materyali

AİLE BİLGİ ONAY FORMU

Değerli katılımcı,

T.C. Maltepe Üniversitesi Gelişim Psikolojisi Yüksek Lisans Programı kapsamında Doç. Dr. İlyas Göz'ün danışmanlığında Psikolog Zeynep İrem Çeven tarafından yürütülen "Kültürel Faktörlerin Çocukluk Amnezisi Üzerindeki Etkisi" konulu araştırma için katkıda bulunduğunuz için teşekkür ederiz.

Bu araştırmada şu sorunun cevabı aranacaktır: "Kırsal bölgede yaşayan çocukların mı, yoksa kentte büyüyen çocukların mı ilk hatıraları daha eskidir?" Bu amaçla 10-13 yaş arasındaki çocuklara "Hatırlayabildiğiniz ilk anınızı yazın" denilecektir. Daha sonra anne veya babalarına telefonla "Çocuğunuz böyle bir anısını anlattı, doğru mu? O olay esnasında çocuğunuzun kaç yaşında olduğunu hatırlıyor musunuz?" diye sorulacaktır. Katılımcılara (çocuklara) üç sayfalık bir soru formu verilecektir. Formun ilk sayfasında katılımcının sosyodemografik bilgileri hakkında sorular, ikinci sayfasında katılımcının hatırladığı ilk anısı hakkında detaylı bilgi, üçüncü sayfada ilk anı yaşını belirlemek üzere sorular ve bilgilerin güvenilirliğini ölçmeye yarayan bir çizelge bulunacaktır. Çocuk formları doldurduktan sonra, ebeveyne telefon edilerek bilgilerin doğruluğu teyit edilecektir. Bu araştırmada gizlilik ilkesi esas olduğu için vermiş olduğunuz bilgiler ve kimlik bilgileriniz hiçbir şekilde üçüncü şahıslarla paylaşılmayacaktır; eğer çalışmaya gönüllü olarak katılmak isterseniz bir sonraki sayfada yer alan formu imzalamanızı rica ediyoruz. Bir bilimsel araştırmaya vermiş olduğunuz destek için şimdiden teşekkür ediyoruz.

Doç. Dr. İlyas GÖZ

Psikolog Zeynep İrem ÇEVEN

Araştırmaya katılmadan önce sorularınız olursa araştırmacıya ulaşabileceğiniz iletişim bilgileri:

Zeynep İrem Çeven: E-posta: ziremceven@gmail.com

Telefon: 0216 566 18 82 ve 0533 310 83 44

Doç Dr. İlyas GÖZ: E-posta: ilyasg@maltepe.edu.tr

Telefon: 0216 626 10 50 / 1411 ve 0505 723 47 12

VELİNİN BEYANI

T.C. Maltepe Üniversitesi Gelişim Psikolojisi Yüksek Lisans Programı kapsamında Doç. Dr. İlyas Göz danışmanlığında psikolog Zeynep İrem Çeven tarafından yapılacak olan çalışmaya kendi rızamla gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum. Ayrıca velisi olduğum çocuğumun da çalışmaya katılmasını kabul ediyorum.

Katılımcının velisinin adı soyadı (veya sadece adı):

Tarih:

Telefon:

Çocuğun sınıf ve şubesi:

ÖNEMLİ NOT: Ad ve soyadınız araştırmamız için önemli değildir; sadece çocuğunuzla görüştüğünüzden sonra size telefonda hitap edebilmemiz için gereklidir. Bu nedenle arzu ederseniz kendiniz için sadece adınızı, çocuğunuz için ise yalnızca adının ve soyadının baş harflerini yazabilirsiniz.

BİLGİ FORMU

Katılımcının (çocuğun);

Adı soyadı (veya sadece baş harfleri):

Doğum tarihi (gün ay yıl):

Sınıfı: 4○ 5○ 6○ 7○ 8○ 9○ 10○ 11○ 12○ diğer○ _____

Cinsiyet: K○ E○

Ailedeki çocuk sayısı: _____

Kaçıncı çocuk: _____

Okul türü: devlet○ özel○

Annenin eğitimi: okur-yazar değil○ ilkokul○ ortaokul○ lise○ üniversite○
lisansüstü○

Annenin mesleği: _____ anne çalışmıyor ise○

Babanın eğitimi: okur-yazar değil○ ilkokul○ ortaokul○ lise○ üniversite○
lisansüstü○

Babanın mesleği: _____ baba çalışmıyor ise○

Ailenin toplam geliri: asgari ücret○ 1000-3000 TL arası○

3000-6000 TL arası○ 6000-10.000 TL arası○ 10.000 TL üstü○

Şu an yaşadığı yer: (şehir-ilçe-semt-kasaba-köy şeklinde detaylı olarak belirtiniz)

Çocuğun en uzun süre yaşadığı yeri (Şehrin, ilçenin, semtin, kasabanın veya köyün ismini) yazınız ve orada kaç yıl kaç ay yaşadığınızı belirtiniz:

Annenin dışında çocukla ilgilenen bir bakıcı oldu mu? Eğer oldu ise çocuk kaç yaşlarındayken kim, ne kadar süre ilgilendi?

Hatırlayabildiğiniz ilk anınızı aşağıdaki boş alana yazar mısınız?

DİKKAT! Aşağıya yazacağınız anınızı gerçekten yaşamış olmanız gerekiyor. Yani aile üyelerinizin veya başkalarının size anlattıkları olaylar olmamalıdır; ayrıca, fotoğraflardan hatırladıklarınız da olmamalıdır. Kendinizin yaşamış olduğu ve hatırlayabildiğiniz ilk anınız olmalıdır. Anınızı yazarken hatırlayabildiğiniz bütün ayrıntıları yazın.

Bir önceki sayfada anlattığınız ilk anınızı yaşarken kaç yaşındaydınız?

Yıl ve ay olarak yazınız (Örneğin, 3 yıl 5 aylık idim veya tam üç yaşındaydım gibi)

.....

Tam tarihini hatırlıyor musunuz?

.....

Mevsimini hatırlıyor musunuz?

.....

Bir bayrama veya yılbaşına veya doğum günü gibi özel bir güne yakın mıydı?

.....

Yukarıda belirtmiş olduğunuz yaşın ve tarihin doğruluğundan ne kadar eminsiniz? Aşağıdaki seçeneklerden hangisini uygun buluyorsanız, onun altında gördüğünüz boş kareye çarpı işareti koyarak belirtiniz.

1	2	3	4
Olayın tarihinden hiç emin değilim.	Tarihin doğru olduğunu düşünüyorum ama tam olarak güvenemiyorum.	Tarihin doğru olduğundan eminim.	Tarihin doğru olduğundan kesin olarak eminim.

ÖZGEÇMİŞ

2008 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi psikoloji bölümünden mezun olduktan sonra, bir süre İngiltere'de yaşamış, halkla ilişkiler üzerine kısa bir eğitim görmüştür. 2009 yılında T.C. Maltepe Üniversitesi Gelişim Psikolojisi tezli yüksek lisans programına başlamıştır.

Öğrencilik hayatı boyunca birçok gönüllü faaliyette bulunmuş, özellikle çocuk ve ergenler üzerine mesleki eğitimler almıştır. Amerikan Hastanesi Pediatri Bölümü ve Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Çocuk ve Ergen Servisi'nde stajyer olarak bulunmuştur.

Yüksek lisans eğitimi sırasında Davranış Bilimleri Enstitüsü Çocuk ve Ergen Bölümü'nde asistanlık görevini üstlenmiştir. Tez hazırlama sürecinde ise Çapa Tıp Fakültesi Nörolojik Bilimler Enstitüsü Nöropsikoloji Laboratuvarı'nda gönüllü olarak çalışmıştır. Bilişsel gelişim, nöropsikoloji ve kültürel psikoloji konularına ilgi duymaktadır.

Zeynep İrem Çeven